

XII. TERUG IN INDONESIË ONDER JAPANSE BEZETTING (1942 - 1945)

Eind 1941 landden Japanse troepen in Malaka en rukten snel op in de richting van Singapore. Het Engelse verzet was niet in staat de opmars tot staan te brengen. Singapore werd herhaaldelijk gebombardeerd, waarbij Malaka's school, door zijn grootte, ook een doelwit vormde.

Toen de Japanners op een afstand van enkele tientallen kilometers van Singapore waren, hieven de Britse autoriteiten het verbod van de communistische partij op en stelden ze een Chinees vrijwilligerskorps in. De school werd gesloten en veranderd in een oefenplaats voor dit korps. Vele leerlingen meldden zich hiervoor aan. Malaka bezag deze Britse stappen met wantrouwen. Konden enkele dagen training bereiken dat deze vrijwilligers de strijd konden aanbinden met de getrainde Japanse soldaten? Werden hier niet twee Britse vijanden - de C.P. en de Chinese jongeren - opgeofferd? Malaka sprak dit wantrouwen uit tegen zijn leerlingen.

Toen het Japanse leger Singapore bijna had bereikt zocht Malaka met enkele leerlingen een veilig lijkend toevluchtsoord in een kampong, Paya Lebar. Hier zag hij op 12 februari 1942 de eerste Japanse soldaten. Al gauw kwam het huis waar Malaka verbleef in de frontlijn te liggen. Na een angstige dag en nacht gaven de Britten zich op 15 februari over. Hierna begon een harde onderdrukking. Vooral de Chinezen waren het slachtoffer: roof en mishandelingen waren aan de orde van de dag.

Na enkele dagen kreeg de hele kampongbevolking bevel zich te verzamelen op een groot veld. De communisten en de leden van het vrijwilligerskorps werden eruit gehaald en, later, geëxecuteerd. Malaka ontsnapte aan deze controle en kon zich voegen bij de grote massa Chinezen op het veld. Vier dagen lang bleef deze massa bijeen, zonder eten en drinken. Toen volgde de vrijlating; plannen iedereen te doden lieten de Japanners varen. Bij terugkeer bleek dat alle huizen doorzocht en waardevolle zaken verdwenen waren.¹

Op 8 maart 1942 capituleerde het Nederlandse leger op Java. Malaka en Indonesië stonden beide onder Japans gezag. Tan Malaka bezon zich op een manier om Straat Malaka over te steken en naar zijn vaderland terug te keren. De eerste plannen waren er op gericht met een kleine zeilprauw over te varen van Singapore naar Oost-Sumatra. Een paar leerlingen zouden meegaan. Deze plannen gingen echter niet door; de wind was te ongunstig voor een oversteekpoging.²

Tan Malaka wilde zo spoedig mogelijk naar Indonesië. Sinds beide gebieden onder Japanse controle stonden waren een aantal formaliteiten voor reizigers afgeschaft, maar Malaka vreesde dat de Japanse controle op het zeeverkeer mettertijd weer scherper zou worden. Om die reden zette hij spoed achter zijn plannen. Hij besloot met collega-leraar L.Y. en drie leerlingen naar Penang te vertrekken in de hoop vandaar de oversteek te kunnen maken.

Midden mei vertrokken ze per trein uit Singapore. Na scherpe Japanse visitatie en bagagecontrole vertrok de overvolle trein. De reis duurde door de oorlogsschade aan de spoorbaan twee á drie dagen in plaats van de gebruikelijke ene dag.

In Penang begon het wachten; elke dag liep het vijftal de haven af op zoek naar een boot. Tenslotte vond L.Y. een boot van een Indonesische maatschappij. De vertegenwoordiger van de maatschappij was niemand minder dan Mohammed Samin, die Malaka ruim twintig jaar eerder had leren kennen tijdens zijn werk bij de Senembah-Maatschappij en door zijn bemoeiingen met de D.S.M.-staking. Samin herkende Malaka niet. Hij veronderstelde wel dat Malaka een Sumatran was. Dit vermoeden wenste Malaka niet te bevestigen; hij veinsde slechts Chinees en Engels te spreken. Na nog een aantal dagen en veel aandringen vertrok het scheepje met Malaka en zijn vier gezellen. Het was een tweemaster, gecharterd door Samin's maatschappij. Veertig passagiers vulden het scheepje, dat eigenlijk niet meer dan twintig kon vervoeren. Het weer was slecht; storm uit de richting van Sumatra belemmerde de overtocht. Met een stoomboot nam de overtocht slechts tien uur; op dit zeilscheepje zag men pas na tien dagen de kustlijn. Toen brak nogmaals een hevige storm los. Pas na nog drie dagen kon het gezelschap veilig landen in Belawan. Met enig voorbehoud noemt Malaka als dag van aankomst 10 juni 1942.³

Sinds 29 maart 1922 had hij buiten Indonesië geleefd; men kan wel zeggen dat hij zwaar was gestraft voor zijn politieke overtuiging. Hij was 25 jaar oud toen hij wegging, 45 jaar bij zijn terugkeer. De langverbeide mogelijkheid om in eigen land de omstandigheden te leren kennen en politiek actief te worden deed zich eindelijk voor.

Malaka wilde naar Java. In Medan won hij informatie in over de gemakkelijkste reiswijze. Met zijn reisgenoten logeerde hij eerst bij het hoofd van de scheepvaartmaatschappij. Twee Chinezen besloten in Medan te blijven; de twee anderen wilden naar familie op Oost-Sumatra. Tijdens zijn omzwervingen in Medan kocht Malaka aan een straatstalletje het boekje van Matu Mona over Patjar Merah. Ook hoorde hij hier en elders vertellen dat Tan Malaka in Padang was teruggekeerd met een Japans vliegtuig, als Japans legerkolonel. Op diverse plaatsen zou hij het volk hebben toegesproken. Malaka vermoedde hierin een Japanse tactiek om het vertrouwen van het volk te winnen. Deze berichten bezorgden Malaka een onbehaaglijk gevoel; voor de echte Malaka zou de Japanse bezetter ook wel een grote belangstelling hebben. Hij wilde weg uit Medan om een veilige schuilplaats te vinden. Hij ging via Sibolga op weg naar Bukittinggi. De stad van zijn kweekschool was zeer veranderd: groter, mooier en met het economische leven geheel in handen van de Minangkabauers.

Zijn voornemen in Suliki het graf van zijn ouders te bezoeken liet hij varen uit angst voor herkenning. Hij zocht een auto om naar Palembang of de Lampongs te gaan. Vergeefse pogingen in Bukittinggi herhaalden zich in

Padang Panjang. In Padang vond hij tenslotte een vroegere reisgenoot, die hem wilde meenemen. In de tussentijd had Malaka de gelegenheid het Japanse optreden te leren kennen. Hij hoorde ook hier geruchten over de aanwezigheid van Tan Malaka; iemand vertelde hem dat kolonel Malaka een rede had gehouden op de dag van de Japanse intocht. Het leek Malaka verstandiger te verdwijnen. Omstreeks 26 juni vertrok hij via Solok, Sijunjung en Jambi naar Palembang. De volgende etappe zou de oversteek van Straat Sunda zijn. Dit leek geen grote problemen op te leveren, tot de Japanse autoriteiten plotseling het verkeer tussen de twee eilanden verboden, uitgezonderd handelaren met bagage. Malaka zocht toen naar een wijze om toch de oversteek te maken. Hij zou vanuit Tanjungkarang een nachtelijke, illegale overtocht maken. Op het laatste ogenblik bleek echter toch een legale oversteek mogelijk. Malaka kon meevaren op de boot van een grote handelaar, zelf ook geregistreerd als zodanig. De douane van Telukbetung had geen bezwaar. Met twintig man aan boord ging de oude, nogal wrakke prauw "Sri Renjet" op weg. Langs de kust dreef het scheepje uiterst traag naar Straat Sunda. Tijdens de oversteek stormde het hevig. De overkant werd veilig bereikt; het scheepje meerde af in Banjarnegara. Van hier ging het naar Benteng, waarvandaan een treinverbinding naar Jakarta leidde. Midden juli 1942, na een vermoeiende reis van twee maanden, was hij op zijn plaats van bestemming.⁴

Malaka schreef later dat hij geen ogenblik had overwogen met de Japanners samen te werken. Hij keurde hun houding en optreden ten opzichte van de bevolking sterk af. Hij voorzag toen al dat Japan de oorlog op den duur zou verliezen. Met Sukarno, die ongeveer tezelfdertijd als Malaka, onder veel Japans eerbewijs op een comfortabel oorlogsschip, uit zijn ballingschap in Benkulen naar Java terugkeerde, was hij het dan ook oneens. Sukarno beloofde Japan zijn steun.

Voor Malaka ging het er nu om in betrekkelijke veiligheid op het einde van de oorlog te wachten. Erg gemakkelijk leek dat niet. Op zijn reis had hij al diverse vragen naar zijn verleden moeten afweren; twijfel aan zijn bewering, dat hij Hussein heette en klerk in Singapore was geweest, had hij diverse malen geproefd. Een verblijf in Jakarta en de omgang met stedelingen leek hem voor het bewaren van zijn anonimiteit onverstandig. Bovendien was zijn reiskapitaal sterk geslonken en zocht hij een rustige omgeving voor studie en schrijven. Hij wilde ook na zijn lange afwezigheid op zijn gemak de toestand op het platteland bestuderen.

In de dessa Rawajati, bij de schoenfabriek Kalibata in het district Cililitan, huurde hij een arbeidershuisje, dat één vertrek van vijf bij drie meter telde. Hij woonde enkele uren van Jakarta af, in een omgeving waar de landbouw de belangrijkste bestaansbron vormde, maar waar tevens de schoenfabriek velen werk verschafte. Malaka vond snel zijn plaats in de gemeenschap en sprak veel met boeren en arbeiders.

Hij leefde goedkoop; de huur bedroeg twee gulden, de sobere maaltijden kostten hem vier gulden per maand. Zijn dagindeling lag ook vast. Vier dagen per week schreef hij van 6 tot 12 uur. Daarna wandelde hij rond in het dorp. Drie keer in de week ging hij naar Jakarta, een voettocht van vier uur om reiskosten te sparen, en verkende de stad. Een belangrijk doel vormde de leeszaal van het museum in Gambir, Jakarta. Hier vond hij veel materiaal voor het boek dat hij schreef en bleef hij op de hoogte van de laatste politieke ontwikkelingen.

"Zo wisselden schrijven en lezen, werken en wandelen, gesprekken en denken over deze gesprekken elkaar meer dan een jaar lang af in een maatschappij in grote beweging, een maatschappij als een bewolking vol regen en bliksem".

Malaka merkte op dat met het wisselen van de heersers er voor het volk weinig veranderde. Het bestaan bleef zwaar en armoedig. Wel kwam er geleidelijk twijfel aan de Japanse zege in de oorlog. Met het verlies van het initiatief werd het Japanse optreden harder en brutaler. Malaka kon zijn kennissen voorzichtig wijzen op de zwakte van Japan en de afloop van de oorlog. Hij vond een willig oor, maar kreeg ook bezoek van de assistent-*wedana* van Pasar Minggu, die Malaka vertelde dat hij opdracht had huiszoeking te verrichten. Hij vond niets; Malaka had zijn papieren goed verborgen in het kippenhok.

Onder veel verontschuldigungen vertrok hij weer. Het bleek dat een Chinese opzichter op de fabriek hem bij de politie had gesignaleerd, wat, gezien Malaka's vreemde levenswijze, geen bevreemding behoeft te wekken. Van Malaka's buurman kreeg de Chinees een pak slaag en de arbeiders dienden een klacht tegen hem in. Ondanks het feit dat de aandacht op hem was gevestigd, bleef Malaka voorlopig waar hij was.⁵

Malaka's autobiografie is de enige bron voor deze weergave van zijn wederwaardigheden. Het is dus zeer moeilijk te controleren of en in hoeverre Malaka de waarheid spreekt. De enige berichten van het tegendeel in deze periode, namelijk dat hij als Japans officier in Padang zou zijn teruggekeerd, worden ook door Malaka zelf vermeld. Deze berichten lijken onjuist. Indien Malaka inderdaad op deze wijze terugkeerde naar Indonesië is het onverklaarbaar dat de bezetter niet verder van zijn diensten gebruik maakte, op dezelfde wijze als van andere nationalist. Zo'n optreden past tevens nóch bij Malaka's oprechte nationalistische gevoelens, nóch bij zijn levensloop vóór 1942. Zijn, door hem zelf geschetste, levensloop sinds 1933 zou in dat geval geheel de vrucht van verbeelding moeten zijn geweest. Deze geruchten passen wel bij de legendevorming die rond zijn persoon was ontstaan. Het lijkt dan ook waarschijnlijk, dat deze geruchten niet bewust door de Japanners werden verspreid, maar in de verwarde oorlogstoestanden spontaan onder de bevolking ontstonden.

Van 15 juli 1942 tot 30 maart 1943 schreef hij "Madilog, Materialisme,

Dialektika, Logika". Malaka koesterde al lang plannen een drietal boeken te schrijven. Het boek over de wijze van denken van het Indonesische proletariaat beschouwde hij hiervan als het belangrijkste; dit boek werd "Madilog". Verder wilde hij schrijven over zijn ideeën om tot een Zuidoostaziatische federatie te komen. Een aantal van zijn levenservaringen wilde hij als informatie en raad voor een aantal belangstellenden te boek stellen.⁶

Malaka meende dat aantal en kracht van het Indonesische proletariaat voldoende waren om de macht te veroveren.

"Hun scholing is echter nog zeer beperkt en niet in overeenstemming met de behoeften en de plicht van hun klasse in de toekomst. Zij hebben gebreken in de 'Weltanschauung'. Gebreken in de filosofie. Zij zijn nog diep gewikkeld in op het hiernamaals gerichte geloven en allerlei bijgeloof. Ze zijn zich niet bewust van de sterkte van hun klasse. Ze beseffen zelf niet, dat zonder de hulp van het industriële proletariaat, alle pogingen om een Vrij Indonesia te veroveren en te vormen geheel vergeefse pogingen zullen zijn."

De westelijke arbeidersfilosofie geeft bij vertaling voor Indonesië geen bevredigend resultaat. Dit is het gevolg van de verschillen in achtergrond tussen de beide maatschappijen: in klimaat, geschiedenis en psychologie. Het Indonesische proletariaat heeft leesstof die overeenstemt met zijn gedachtenwereld en een brug vormt naar de westelijke proletarische filosofie. Ondanks het feit dat Malaka gelooft dat er betere denkers, schrijvers en taalgebruikers zijn, die deze filosofie op schrift kunnen stellen, wil hij hiermee voorop gaan. De anderen zwijgen en Malaka wil daarom een poging wagen. Hij vraagt de clementie van de lezer voor zijn fouten.⁷

"Madilog" geeft vorm aan gedachten die bij Malaka al jarenlang leefden. Betekenis en oorsprong van de drie begrippen, logica, materialisme en dialectiek, hun verband en allerlei ermee samenhangende zaken wil Malaka hierin verklaren.⁸

Voor zijn boek had Malaka niet de beschikking over bronnen. Het eerste deel schreef hij geheel uit zijn herinnering op; voor het tweede deel kon hij gebruik maken van in Jakarta aanwezige bibliotheekboeken.⁹ Wel wilde Malaka de indruk vermijden dat hij "Madilog" geheel bedacht had. Als elke schrijver was hij de leerling van denkers uit eigen en andere maatschappijen. In het denken weerspiegelt zich de invloed van leraar, vriend en vijand.¹⁰

Malaka beschrijft de wederwaardigheden van zijn boekenbezit. Diverse malen bouwde hij een verzameling boeken op, maar telkens was hij gedwongen dit kostbare bezit achter te laten. Dit gebeurde in 1922, toen hij uit Nederland vertrok en in 1923, toen hij voor de Komintern naar China ging. In Sjanghai raakte hij in 1932 zijn boekenbezit kwijt, terwijl hij in datzelfde jaar ook zijn notitieboeken in zee moest gooien om Birma veilig binnen te komen. In Amoy en in Singapore liet hij in 1937 en 1942 zijn boeken achter. Toch was dit alles niet zo'n ramp. Al sinds zijn Indonesische kweekschooljaren had hij zijn eigen systeem: via ezelsbruggetjes memoreerde hij belangrijke

zaken. Als voorbeeld gaf Malaka "Afiagummi". Dit woord vat de factoren samen die de uitkomst van een oorlog bepalen. De A stond voor Armament, de F voor Finance, enzovoorts. Zo was Malaka ongebonden; als politieke vluchteling moest hij altijd gereed staan voor onverwacht vertrek. De overlast van bagage kon hij daarbij niet gebruiken.¹¹

Volgens Malaka slaat de term "Madilog" vooral op een wijze van denken. Dus geen "Weltanschauung", hoewel deze natuurlijk zeer dicht verbonden is aan de wijze van denken. Via deze rationele denkwijze kunnen talloze vraagstukken worden opgelost.¹² Aan deze logica, dit rationele denken, heeft het vrijwel geheel ontbroken in Indonesië, zelfs in het gehele oosten. Kennis, of liever gebruik daarvan, is een noodzaak. Daarnaast moeten dialectiek en materialisme, denkwijzen die al lang gebruikt werden in het oosten, een herwaardering ondergaan. Het materialistische denken moet worden ontdaan van alle mystieke en magische insluipsels, de dialectiek van alle, vooral van religieuze zijde ingebrachte, mystiek.¹³ Deze denkwijzen baseren zich op ideeën. Malaka bestrijdt dit. Alle vraagstukken vinden hun basis in "matter", die op rationele wijze onderzocht kan worden. Dat is dan ook het uitgangspunt van "Madilog".¹⁴

Het hierboven vermelde maakt alles deel uit van de inleiding van zijn boek, die Malaka besluit met een oproep aan zijn lezers het industriële proletariaat te organiseren om tot een vrij Indonesia te komen.

"Maar u moet de huidige maatschappij analyseren, met een denkwijze gebaseerd op 'matter', niet op geest, die tegenstellingen ziet, geen vrede, en die geen denkwijze gebaseerd op fantasie, bijgeloof of willekeur gebruikt. Verduidelijk het belang van 'matter' voor welzijn, ontwikkeling, cultuur, vrijheid en geluk. Analyseer de tegenstelling tussen loon en winst, tussen proletariër en kapitalist. De tegenstelling tussen de politiek van de arbeiders en de politiek van de werkgevers en tenslotte de tegenstelling tussen de cultuur van de arbeiders en de cultuur van de nietsdoende bezitters.

Verduidelijk de positie van het proletariaat in de wereld van het kapitalisme. Wijs erop dat zij, de arbeiders, de basis van de Indonesische economie vormen. Wek een kritische geest, een verzetsgeest op in de maatschappij die natuurlijk bestaat uit verschillende tegengestelde groepen. Zo wordt een agressieve geest opgewekt om het oude en afgedane te vernietigen en een nieuwe, stevige, sterke maatschappij te vestigen.

Benader hen, de arbeiders, niet met 'mystieke logica'. Maar als u aanhanger bent van mystieke logica of dialectiek moet u eerlijk zijn. Wijs dan ook op het gevolg van mystieke logica of dialectiek.

Vertel ronduit, dat aardse zaken niets betekenen vergeleken met het hiernamaals. Propagandeer dat in het hiernamaals alles grootser, aangenamer en eeuwig zal zijn. Of zeg, in overeenstemming met de filosofie van Gautama Buddha, dat aardse goederen ketenen, een karma vormen, die ons bindt aan ons bestaan, ons ellendige bestaan.

Of handel als en volg de houding en het gedrag van verschillende sektes of mystici, die de beste wijze zoeken om deze wereld te ontkennen, de beste wijze om te ... sterven, want voor hen is sterven het doel van het leven. Vertel verder dat de dood beter is dan het leven. Gedraag u ook zo, opdat de theorie in overeenstemming is met de praktijk, het woord met het gedrag. Door ronduit en consequent zo te spreken kunnen de arbeiders kiezen wat ze het beste vinden: Madilog of mystieke logica."¹⁵

Malaka bestrijdt deze mystieke logica in het eerste hoofdstuk. Energie of beweging kan slechts voortkomen uit "matter"; geest of idee kan niet los bestaan van "matter". Malaka stelt hierbij goddelijke schepping en evolutieer tegenover elkaar. Het zou irrationeel denken zijn als "matter" uit geest zou voortkomen. De westerse wetenschap heeft deze denkwijzen weerlegd. Azië gebruikt echter nog de mystieke denkwijze, die in Europa tijdens de Middeleeuwen gold.¹⁶

In het volgende korte hoofdstuk over filosofie behandelt Malaka op basis van enkele boeken van Engels de tegenstelling tussen de idealistische en materialistische filosofie. Hij beschrijft kort de idealistische grondslag van het denken van Hume en Kant en de dialectiek van Hegel. Marx, zich basierend op Hegel en Feuerbach, draaide hun filosofie om: niet het denken bepaalt de maatschappij, maar de maatschappij bepaalt het denken. De klassenstrijd geeft vorm aan de staat; de economische verhoudingen en niet de ideeëntegenstelling leiden tot een dialectische ontwikkeling. Zo ontstaat de tegenstelling tussen dialectisch-materialisme en idealistische dialectiek. De heersende klassen maken gebruik van de idealistische filosofie om hun macht te handhaven. De ideeën van Bergson, Spengler en Nietzsche worden omhelsd door Hitler; Gentile's denken vormt de basis van Mussolini's fascisme. Zo is het idealisme nog de baas in West-Europa. In de Sovjet-Unie heerst echter het materialisme, gebaseerd op het werk van Lenin en Plechanov.¹⁷

De volgende twee hoofdstukken handelen over wetenschap. Malaka geeft hierin blijk van zijn belangstelling voor en kennis van wiskunde en natuurwetenschappen. Hij behandelt de definitie van wetenschap, eigenschappen van wiskunde en geometrie en de methoden om theorieën te toetsen. Via de zo verkregen denkscholing kunnen maatschappelijke problemen ook succesvol worden aangepakt. Daarom waren de analyses van Marx en Lenin ook juist. Bij gebreke daarvan ontstaan denkbeelden als die van Gandhi, wiens economische denkbeelden Hindoestan te gronde zullen richten. Dit, omdat hij zich niet baseert op reële feiten, maar op een vergeestelijkte droomwereld.¹⁸

De organisatie van feiten tot wetten in de natuurwetenschappen vormt de kern van het tweede hoofdstuk over wetenschap. Malaka behandelt de diverse methoden om hiertoe te komen (inductie, deductie, verificatie). De gehele natuurwetenschap berust op de onverbreekelijke band "matter"-energie. Malaka maakt een aantal opmerkingen over wetenschap in Hindoestan en China. In Hindoestan verstikte de mystieke logica elke wetenschapontwikkeling. In China stond de verzameling van wetenschappelijke feiten op hoog peil en bestond er dientengevolge ook een aanzienlijke wetenschappelijke kennis. Malaka merkt hier op dat hij dit zelf ondervond, toen Chinese medicijnen hem genazen, waar westerse methoden faalden. Maar de organisatie en generalisatie van feiten tot wetten ontbrak. De Grieken begonnen hiermee en het westen vervolmaakte dit. Vanuit het westen verspreidt de wetenschap zich

over de gehele wereld. De wetenschappelijke ontwikkeling staat niet los van de maatschappij, maar wordt hierdoor duidelijk beïnvloed. Dit is een grens aan de wetenschap gesteld, terwijl ook anderszins aan de wetenschap, gezien door Malaka als rationeel denken, beperkingen worden gesteld. Darwins evolutieer constateert in de natuur, met het verstrijken van de tijd, ontwikkelingen waarbij op een bepaald ogenblik fundamentele verschillen optreden. Deze wet van de evolutie valt dan ook niet meer onder de logica, maar onder de dialectiek.¹⁹

Dialectiek, onderwerp van het vijfde hoofdstuk, geeft antwoord op vragen waar logica geen eenvoudig ja of nee op kan zeggen. Dit kan zijn als de tijdsfactor een rol speelt (zoals bij de evolutieer) of bij maatschappelijke vraagstukken, waar de positie van de persoon het antwoord bepaalt. Zo lost de dialectische denkwijze de vraagstukken op hoger niveau op dan de logische denkwijze.

De idealistische dialectiek van Hegel vormt de filosofie van de heersende klasse; de materialistische dialectiek van Marx en Engels die van de onderdrukten. De eerste houdt een beweging in van ideeën, de tweede een beweging op basis van de reële wetten over "matter" in de natuur. Het dialectisch-materialisme vormt een vertaling van de bestaande tegenstelling in de natuur: de tegenstelling bezitters-onderdrukten. De voortgaande ontwikkeling in deze strijd leidt tot vooruitgang in het denken; een causaliteit, tegengesteld aan die van de idealistische dialectiek. De maatschappij bepaalt het denken in de maatschappij, maar dit denken kan op zijn beurt weer de maatschappij beïnvloeden. Malaka benadrukt dit en haalt hierbij Marx' thesen over Feuerbach aan. Als voorbeeld noemt Malaka hierbij onder andere de ontwikkeling van de bewoners van Java van ondernemende zeelieden en handelaars tot een volk dat "honkvast blijft zitten in zijn dessa" (de letterlijke woorden van Malaka). Met het in cultuur brengen van het vijandige oerwoud veranderde de levensbeschouwing van actief in passief. Nu een aantal door de grote bevolkingsdruk transmigreert naar Sumatra, verandert hun levensbeschouwing weer. Onder invloed van de omstandigheden keert de geest van "*perantau*" weer terug.

Zo stellen de maatschappelijke omstandigheden grenzen aan de ontwikkeling. De produktieverhoudingen en de klassenstrijd leiden tot een dialectische omhooggaande ontwikkeling. Daarom zijn ook geloof en "*Weltanschauung*" een weerspiegeling van de bestaande maatschappelijke verhoudingen. Dat geldt ook voor de Djjobojolegende, een voorspelling uit Java's Hindoetijd waaraan veel geloof werd gehecht. Uit deze voorspelling kon men lezen dat met de komst van de Japanse bezetters een onafhankelijk Indonesië aanstaande was. Malaka haalt deze voorspelling aan om het geloof erin te ontkrachten.

Ook voor de kunst geldt hetzelfde beginsel, terwijl de kunst op haar beurt weer de maatschappij kan beïnvloeden. Malaka vermeldt hier de houtsnijkunst van het pre-Hindoetijdperk, gebaseerd op dynamisme en animisme,

met afbeeldingen van de goede god of boze geest; de gedichten, die nauw aansloten bij het werkritme in de landbouw, de wajang, verbonden aan het sawahbedrijf en de voorouderverering. Onder Hindoeïnvloed is de wajang veranderd. Aan de wajangdeskundigen vraagt Malaka om onderzoek naar de oorspronkelijke wajang om een antwoord te geven op de vraag waarom *Indonesia Asli* (het oorspronkelijke Indonesië) vóór het Hindoeïjdsperk meer gebaseerd was op de praktijk en feiten, en ondernemender en vernieuwingsgezinder was. Welke factoren leidden ertoe dat het dynamisme en animisme verdrongen werden door Hindoeïsme, Buddhismisme en Islam? Wellicht kan de wajang een antwoord geven.

De kleine Hindoebovenlaag zocht een middel om zijn macht op te leggen aan Indonesië. Hij doodde intellect, geest en initiatief; de wajang vertelde alleen nog Hindoeïstische verhalen. Religie, cultuur en taal werden onderdrukkingsinstrumenten. Malaka bewondert muziek en dans van Java zeer; maar, schrijft hij, ze zijn wellicht te mooi voor de strijd.²⁰ Uit deze paragraaf over kunst blijkt weer eens Malaka's positieve waardering van *Indonesia Asli* en zijn zeer negatieve oordeel over het Hindoe-Javaanse tijdperk.

Voor het schrijven van het zesde hoofdstuk, over logica, had Malaka literatuur tot zijn beschikking. Het overgrote deel van het hoofdstuk is een uitleg van de methoden van de logica, met alle daarin gebruikte termen en begrippen. Met enthousiasme poogt Malaka deze denkmethode op de lezers over te brengen. Als motivering voor deze volgorde van de hoofdstukken geeft Malaka aan dat de mystieke logica de oudste denkwijze was. Hieruit ontstond de filosofie, die op haar beurt wetenschap, dialectiek en logica deed ontstaan. Deze laatste drie hangen zeer nauw samen en vormen de basis voor het Madilogdenken. Malaka behandelt nogmaals de verschillen tussen logica en dialectiek: de overgang van kwantitatieve naar kwalitatieve verandering (door het stijgen van de watertemperatuur wordt het water stoom) en de "Negation der Negation" (de rups wordt vlinder - Negation -, die weer rups wordt - Negation der Negation -).²¹

Na deze tweehonderd bladzijden inleiding komt Malaka tot het Madilogdenken.

"Madilog is een wijze van denken, gebaseerd op materialisme, dialectiek en logica om tot conclusies te komen, die berusten op voldoende feiten, voldoende waargenomen en bestudeerd."

Het is niet nieuw, of alleen Malaka's denken. Het is een geschenk van het westen, dat Malaka zijn lezers ter bestudering aanbiedt.

"Hier wil ik duidelijk en ronduit verklaren dat Madilog geheel en krachtig zich verzet tegen het 'oosterse denken' dat meer dan noodzakelijk wordt rondgebazuind sinds Indonesië door het Japanse leger bezet is. Ten behoeve van nog meer duidelijkheid moet ik verklaren dat wat ik met het oosterse denken bedoel alles is wat verbonden is met mystiek en bijgeloof, van waar uit het oosten het ook komt. Ik bedoel hier weer niet mee, dat er geen mysteries meer in de wereld zijn, dat alles al bekend is.

Kennis kan en mag nooit ten einde komen. Dus als u 'één' zegt, zeg ik 'twee'. Als u 'een miljoen' zegt, is mijn antwoord weer 'één miljoen plus één'. Enzovoorts. Zo ontstaan door nieuwe kennis nieuwe vraagstukken, steeds weer. Maar nieuwe vraagstukken zullen altijd weer opgelost kunnen worden. Er is geen grens aan kennis en er zijn geen grenzen aan de vraagstukken. Dit is een deel van het menselijk bestaan en een deel van de denkwereld. Wie erkent, dat er grenzen zijn aan kennis en vragen, valt in de kuil van de mystiek; in de valstrik van het dogmatisme. Hij zal zijn handen in de schoot leggen, naar zijn neus staren en oom, oom zeggen... Hij zal geen kritiek meer leveren op de al verkregen kennis en hij zal geen meer vervolmaakte kennis zoeken. Hij sterft met zijn kennis, omdat zijn kennis dood is. Alle levende dingen moeten veranderen, omdat elke verandering een teken van leven is. Niets is vast, alles verandert. Wat zeker is, is de zekerheid van verandering, of de verandering van de zekerheid."²²

Vervolgens past Malaka zijn denkwijze toe op een aantal vraagstukken in scheikunde en sterrenkunde (de mogelijkheid van leven op andere planeten), waar telkens op basis van "matter" de kwalitatieve verandering en de "Negation der Negation" worden aangewezen.²³

Voor de mystici is al dit wetenschappelijk onderzoek niet nodig. Zij gooien alle mechanica, scheikunde, biologie en wiskunde in het helle vuur. Bij geloof in de woorden van de mystici is een rustig bestaan gewaarborgd en grote hoop op een plaats in de hemel. Begrip of nadenken wordt hierbij niet gevraagd. De mystici verdoemen de geleerden; zo vormden ze in Indonesia organisaties die deze geleerden bestreden, omdat ze anti-Islam zouden zijn.

Als voorbeeld van deze denkwijze vertaalt Malaka delen van het Bijbelboek Genesis. Daarna betoogt hij dat in de gehele natuur logica en dialectiek gelden. De onderzoeker moet hierbij goed het onderscheid tussen logica en dialectiek in het oog houden. Een strikt vasthouden aan de logica, zonder oog voor de wereld van de feiten, voor de dialectiek, "leidt naar een lege Natuur, naar mystieke logica, naar dode logica."²⁴

Het dialectisch-materialisme bestuurt de hele natuur, het hele leven. Mechanische en mystieke processen spelen geen rol in het evolutieproces, dat Malaka bespreekt in twee paragrafen over "Het leven" en "De geschiedenis van het levende".²⁵

Vervolgens gaat Malaka over tot een bespreking van een aantal geloven, waarin tevens zijn historische visie tot uitdrukking komt. Omdat het uitgangspunt van welk geloof dan ook berust op een niet op "matter" gebaseerd idee, kan ook de Madilogdenkwijze hierop niet van toepassing zijn. De juistheid van het uitgangspunt is daarom dan ook onmogelijk te bewijzen via wetenschappelijk onderzoek. Los van het uitgangspunt kan de Madilogdenkwijze een deel van het geloof belichten, een geloof dat zeer wel voor een deel op logica en dialectiek gebaseerd kan zijn. Voor de rest blijft het geloof een zaak die ieder persoonlijk aangaat en ieder voor zichzelf moet uitmaken.²⁶

Dit laatste is een zeer gematigd standpunt, dat zeker niet past in het algemene kader van de felle aanvallen die Malaka doet op het idealistische denken. Een pleidooi voor atheïsme was echter in de Indonesische omstandig-

heden niet opportuun, terwijl het tevens de vraag is of Malaka zelf deze consequentie trok.

Het geloof in *Indonesia Asli* wordt volgens Malaka gekenmerkt door dynamisme, animisme en demonologie. Dynamisme houdt het geloof in, dat in alle "matter" bepaalde krachten liggen opgesloten. Deze krachten konden worden opgewekt door de *pawang*, de medicijnman. De geesten van de voorouders bleven leven, of in een bepaald dier of bepaalde plant, of als geest. Dit vormde de animistische component van het *Asli*-geloof. Andere, niet uit mensen afkomstige geesten vormden de demonen. De *pawang* was de bemiddelaar tussen mensen en geesten. Malaka keurt het af dat men dit geloof primitief noemt. Duidelijk baseerde het geloof zich op materiële dingen. Een tekort aan kennis van wetenschap en techniek veroorzaakte dat men de "matter" zag als afschaduwing van het geloof en niet andersom. Niettemin lag dit geloof aan de krachten, opgesloten in alle dingen, dit dynamisme, feitelijk zeer dicht bij de onlosmakelijke band "matter"-energie, die het Madilogdenken veronderstelt.

Ook het animisme heeft een zeer reële basis. Malaka verwijst hierbij naar de oorsprong van de oorspronkelijke bewoners van Indonesië. Na een zware reis vestigden deze uit Mongolië afkomstige bewoners zich in Indonesië. Voor de vele problemen die men onderweg, op de *perantauan* (Malaka's term) ontmoette, werden steeds zo rationeel mogelijke oplossingen gezocht. De bewoners leefden in stamverband onder een gekozen leider, aan wie Malaka de Minangkabause naam *datuk* geeft. Het gezag en de kunde van deze geliefde en geëerde leiders wenste men na hun dood te behouden. Via het oproepen van zijn geest kon dit voor de nieuwe onervaren leiders behouden blijven. Uit deze primitieve logica kwam dan ook het animistische geloof voort.

Het geloof aan demonen ontstond op dezelfde wijze. Voor natuurverschijnselen werd een verklaring gezocht. In die maatschappij, bij die stand van wetenschap en techniek, verschaftte dit geloof de meest rationele oplossing voor vele vraagstukken. Op een laag niveau beheersten rationalisme en dynamisme, eigenschappen die in het Madilogdenken in de vorm van materialisme en dialectiek tot uitdrukking komen, de samenleving. Op deze visie van Malaka berust ook zijn waardering van *Indonesia Asli*.²⁷

Het Hindoeïstische geloof krijgt een scherpe bestrijding van Malaka. Dit geloof was puur idealistisch, de aanvankelijk aanwezige basis van materialistisch denken werd teruggedrongen. De wetenschapsbeoefening op deze basis was onpraktisch, speculatief en kende feit noch experiment. Historieschrijving kende de Hindoeïstische maatschappij niet; slechts dromen, mythen en fantasieën werden overgeleverd. Men kende niet de dynamiek dat het verleden de basis vormde voor de toekomstige ontwikkeling, de bron van kennis voor het heden. De maatschappij stond stil. De idealistische filosofie leidde tot lage behoeften. Hierdoor werd een industriële ontwikkeling tegengehouden. Techniek en

wetenschap op basis van "matter" stonden geheel buiten de filosofie. Kennis hiervan was onnut. "Eén fabriek voor geheel Hindoestan was meer dan genoeg om de schaamlappen voor de gehele bevolking te maken."²⁸

Op basis van enkele boeken schetst Malaka dan het waarschijnlijke verloop van de geloofshistorie in Hindoestan. De ontwikkeling verliep van het animisme van de stammenmaatschappij, via het polytheïsme van de feodale maatschappij, naar het monotheïsme van de maatschappij onder één absolute vorst. In deze laatste fase heersten al de Brahmanen. Om de veelheid van volken in Voor-Indië recht te doen, lieten ze dit monotheïsme toe in een pantheïstische variant. Tegelijkertijd werd dit geloof steeds geheimzinniger en mystieker, en zo meer en meer het monopolie van de Brahmanen. De kastenopdeling van de maatschappij versterkte hun positie nogmaals.²⁹

Als anti-these ontstond het Buddhisme, dat echter geen rationele, materialistische tegenbeweging vormde. Het conflict speelde binnen de idealistische filosofie. De onderdrukte klassen waren te zwak om met succes in verzet te komen. Zo ontstond als het ware een broederoorlog, geen klassenoorlog. Ook daarom was een compromis goed mogelijk. De kasten bleven bestaan, de Brahmanen bleven de top van de maatschappij uitmaken en ook de metafysische prioriteit bleef. Het lichaam bleef ondergeschikt aan de geest. Wel kwam er meer ruimte, binnen deze onderschikking voor logica en materialisme, zoals bijvoorbeeld in de yoga. In de toekomst kan echter de invloed van het westen en de westelijke techniek het kastenstelsel vernietigen door het tot stand brengen van een industriële ontwikkeling. Het proletariaat doorbreekt in vakbond en politieke partij de grenzen die kaste, religie en metafysisch denken stellen. Het kan, gewapend met de ervaringen in het buitenland en het dialectisch materialisme, op eigen kracht onderdrukking en bijgeloof vernietigen.³⁰

Hierna behandelt Malaka de geloven van West-Azië: Jodendom, Christendom en Islam. Deze drie verschillen slechts in detail en hebben als gelijke kern drie eigenschappen: geloof in één God, het bestaan van een ziel en een hiernamaals. De grondslag voor de Joodse godsdienst, de oudste van de drie, ziet Malaka in de maatschappelijke omstandigheden rond de vlucht uit Egypte, toen in het verlengde van één volk en één leider (Mozes) de behoefte ontstond aan één God.

Malaka merkt voor wat betreft het Christendom op dat bij vele takken hiervan van logica, dialectiek en "matter" niets te bemerken is; zij hangen een puur idealistische filosofie aan. Naar gelang de economische ontwikkeling in de westerse maatschappij ontwikkelde het Christendom zich in het algemeen in rationeler richting. De reformatie was in dit opzicht een verschijnsel met economische wortels. Deze ontwikkeling is geculmineerd in Rusland, waar alle bijgeloof in 1917 werd vervangen door de dialectisch-materialistische denkwijze.

Tenslotte maakt Malaka, in overeenstemming met Kautsky's boek over het Christendom, nog een aantal opmerkingen over de figuur van Jezus. Hij ziet Jezus als een primitief communist, die zich in de toen bestaande maatschappij niet kon baseren op "matter" om het onderdrukte volk te leiden. Hij koos voor het geloof als middel tot opwekking van het volk.³¹

De Islam kende Malaka door zijn eigen opvoeding in een gelovige Islam-familie. Hij getuigt van zijn belangstelling voor de Islam, die hij voortdurend heeft behouden. Hij getuigt ook van zijn bewondering voor Mohammed, zo'n verheven en doordringend denker in zo'n duistere en verscheurde maatschappij. Op Mohammeds lange reizen vormden zich zijn gedachten. In overeenstemming met de maatschappelijke verhoudingen toen leidden deze voor het verdeelde Arabië tot de noodzaak van één wil, één leider en één God. Daardoor kwam hij tot zijn godsideeën: een strikt en consequent monotheïsme. God was louter idee (in tegenstelling tot het Christendom) en iedere gelovige kon zelf met God in verbinding treden (in tegenstelling tot het Jodendom). In dit opzicht, zegt Malaka, beïnvloedde de Islam het Protestantisme. In deze zelfde tijd had de Arabische wetenschap grote invloed op het westen; deze gaf de aanzet tot het westerse denken. Deze bloei van de wetenschap was mogelijk omdat Mohammed, nadat hij zijn Godsbegrip ontwikkeld had, op rationele wijze tot verdere conclusies kwam. Deze wijze van denken werd gemeengoed; de invloed van het mystieke denken, van bijgeloof, was nooit zo groot in de Islamwereld. Ook de zakelijke geschiedschrijving getuigt hiervan. Slechts waar kennis tekortschoot, heerste het gevoel. Zo ontstond het Godsidee. Dit idee ligt buiten het gebied van het Madilogdenken.

"Dit alles valt geheel binnen het terrein van het geloof. Het gevoel van ieder mens afzonderlijk bepaalt uiteindelijk het 'ja of nee'. Ieder mens is vrij zijn eigen gevoelens te koesteren. In dit opzicht erken ik de vrijheid van denken van andere mensen als rechtvaardiging van de vrijheid die ik zelf eis in de bepaling van de denkwijze die ik aanhang."³²

Malaka's lovende woorden voor de Islam leidden er toe dat, toen het hoofdstuk uit "Madilog" over de Islam omstreeks 1949 als brochure werd uitgegeven, de vooraanstaande Sumatraanse, modernistische Islamdenker Hamka bereid was een voorwoord te schrijven.³³

Hamka noemt het een eer een inleiding te mogen schrijven. Hij had meteen opgemerkt dat de Islam de voornaamste bron voor Malaka's denken vormt en dat Malaka dat ook voluit erkent. Hamka benadrukt de noodzaak de kennis te vergroten; op deze wijze kan de Islam verdedigd en verrijkt worden. De Koran dient op creatieve wijze bestudeerd te worden. De idealistisch-socialistische erfenis van Mohammed moet worden teruggevonden. In dit opzicht geeft ook Malaka verduidelijkingen waarmee de jeugd zijn voordeel kon doen, opdat de geest van God in de wereld behouden blijft.³⁴

Of Hamka hier Malaka's denkwijze juist interpreteert valt te betwijfelen; wel is opmerkelijk dat zo'n interpretatie mogelijk was en door Malaka en zijn

aanhang niet werd bestreden. Dit laatste staat nauw in verband met de politieke strijd die op het tijdstip van uitgifte van de brochure Indonesië verdeelde.

Over het Chinese geloof is Malaka vervolgens kort. Hij merkt de overeenkomsten op met het geloof in *Indonesia Asli*: de voorouderverering en het geloof in geesten en demonen. Hij typeert Confucius als een zeer rationeel denker.³⁵

Na lezing van boeken van Einstein over de relativiteit en van Cassirer over filosofie en relativiteitstheorie behandelt Malaka de dialectiek in deze theorie en valt hij de idealistische grondslagen van Cassirers denken aan.³⁶

Malaka brengt hierna nog een aantal onderwerpen ter sprake, waarvoor eerder geen plaats was. De natuur rondom hem, zo vol kennis, verbaast hem veel meer dan alle Hindoeverhalen die geen enkele logica bezitten. Het heelal in zijn strakke organisatie en een mierensamenleving zijn veel verbazingwekkender dan al deze verhalen.

Geest en lichaam zijn onscheidbaar; als het lichaam sterft, eindigt ook de ziel. Het geloof aan de onsterfelijke ziel is verkeerd, hoewel dat geloof ten tijde van zijn ontstaan geheel paste bij de toen bestaande maatschappijverhoudingen. De denkers van toen moet men dan ook niet smaden, maar eren voor hun verdienste. Ook nu kan men nog oprecht hierin geloven. De nieuwe maatschappij moet met deze mensen tot overeenstemming zien te komen. Als uitvloeisel van de onverbreekelijke verbinding lichaam-geest vrezen velen dat het begrip van goed en kwaad zal verdwijnen. Alle geloven roepen op tot het goede, maar in de praktijk blijkt overal het kwade zijn kans te krijgen. Dit komt door de maatschappij. De maatschappij zal zijn leden moeten opvoeden tot het goede. Het onderwijs zal hiervoor de basis moeten leggen. In de Sovjet-Unie had Malaka zelf in 1922-'23 de aanzet hiertoe gezien.³⁷

Aan het einde van zijn boek acht Malaka de tijd gekomen om de lezer wat te verstrooien. Hij schetst een beeld van het toekomstige Indonesië, waar hij een aantal jongeren een aantal bezienswaardige zaken laat zien en verklaart. Hier komt zeer duidelijk Malaka's toekomstideaal naar voren, alsmede onversluisd een aantal van zijn opvattingen. Gezien het belang is dit deel in zijn geheel als bijlage opgenomen.

Het eerst bezoeken ze een sterrenrijker in het welvarende Indonesië van de toekomst. De wondere wereld van het heelal wordt bekeken; een wondere wereld die functioneert volgens de vaste wetten over "matter" en energie. Door voortgaande studie kan de mens deze krachten leren beheersen en voor zijn maatschappij aanwenden.

Het onvergelykbare natuurschoon van Indonesië vormt het decor van de tweedelige excursie naar de "tuin van de natuur". Alle planten en dieren van de wereld zijn hier aanwezig. Van planten en dieren laat Malaka het belang zien, de lering voor de mens, de experimenten om plant en dier (meer) ten nutte van de maatschappij te brengen en hij toont de schoonheid van de natuur als afgerond systeem. Dan gaat Malaka naar het industrieelcentrum van Indonesië,

dat in de toekomst deel zal uitmaken van de "Federatie Aslia" met Birma, Siam, Indochina, de Philippijnen en tropisch Australië. Dit industrie centrum ligt langs de as Bonjol-Malaka (Bonjol is de naam van het fort dat in de Padi-oorlog het langst standhield tegen de Nederlandse troepen). Een enorme ontwikkeling heeft dit gebied tot wellicht het grootste industrie centrum ter wereld gemaakt. De arbeiders, die van Java komen, wonen in mooie dorpen. Vol enthousiasme schrijft Malaka over de fabriek en het laboratorium. Hij voert een locomotief op als zinnebeeld van industriële ontwikkeling.

Als inleiding op het bezoek aan de "Mensentuin" benadrukt Malaka het toekomstige belang van Sumatra. In het verleden was Sumatra in economisch en cultureel opzicht leidend. Wat betreft de cultuur heeft Java de fakkel overgenomen, maar ook die zal terugkeren naar Sumatra, naar de as Bonjol-Malaka. In economisch opzicht ligt het zwaartepunt hier al veel langer.

In de "Mensentuin" worden de mensen geëerd, die dat volgens het nieuwe, socialistische Indonesië verdienen. Zij vormen het voorbeeld voor een nieuwe generatie. Voor wat betreft het Indonesische deel van de tuin verwoordt Malaka zijn bezwaren tegen Hindoe- en Islamgrootheden. De grootste eer krijgen hier Rizal en Bonifacio, twee Philippino's waarmee Malaka de Asliagedachte onderstreept. Ook de slachtoffers van de P.K.I.-opstand van 1926 worden geëerd. In het internationale deel van de tuin worden mensen geëerd die een fundamentele bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van de mensheid: de grondleggers van de godsdiensten, de filosofen, de geleerden, de kunstenaars. Op het hoogste niveau staan de maatschappijdenkers, met als meest prominenten Marx en Engels. Ook hun volgeling Trotzki wordt met name genoemd, Stalin niet. De "Mensentuin" wil illustreren dat de mens en zijn moraal ontstaan uit de maatschappij, en niet uit een metafysische oppermacht.³⁸

Malaka beschouwt "Madilog" als zijn belangrijkste werk. Het is daarom van belang het boek nog eens nader te analyseren.³⁹

Zijn Madilogdenkwijze was bedoeld om het mystieke oosterse denken te bestrijden. Madilog was een afgeleide van het westerse denken, maar aangepast aan de Indonesische omstandigheden.

De logische component van Madilog geeft het minste reden tot opmerkingen. De logica moet de basis van het denken vormen; de mogelijkheden van de logica beperkt Malaka tot de eenvoudiger vraagstukken. In dit opzicht gebruikt hij de westerse logica als wapen tegen het onlogische, irrationele oosterse denken.

Het materialisme van Malaka verschilt van het westerse materialisme. Als Malaka schrijft over *Indonesia Asli* legt hij een band tussen materialisme en animisme; in beide gevallen vindt het denken duidelijk een basis in "matter". Deze band, gezien in de maatschappelijke context, vindt Malaka logisch en een gevolg van rationeel denken. Daardoor richt zijn materialisme zich impliciet tegen mystiek en magie, kenmerken van het oosterse denken, waar hij zich herhaaldelijk uitermate fel tegen keert. Vooral het Hindoeïsme moet het

hierbij ontgelden. "Materialism, in Tan Malaka's view, is above all a way of thinking which is realistic, pragmatic and flexible."⁴⁰

Zo is ook Malaka's dialectiek een begrip dat gericht is tegen het oosterse denken. Malaka bestrijdt de passiviteit hierin, gevolg van het geloof in oppermachtige metafysische krachten. De dialectische denkwijze gaat ervan uit dat het menselijke denken zich ontwikkelt en in staat is de maatschappij te veranderen. Beter dan dialectiek zou men hiervoor de term dynamisme kunnen gebruiken.⁴¹

Malaka's dialectisch-materialisme is dan ook niet zozeer een maatschappelijk proces als een dynamische, realistische denkwijze. Malaka schrijft wel vaak dat de maatschappij of de economische omstandigheden het denken bepalen, maar hij benadrukt daarnaast dat het denken creatief is en als reactie de maatschappij kan veranderen. In feite komt overal in zijn boek naar voren dat logisch, realistisch, dynamisch denken de maatschappelijke ontwikkeling bepaalt. Het resultaat van dit denken, deze ideeën, brengt de verandering. Het vormen van deze ideeën via de opvoeding en scholing van de jeugd krijgt dan ook veel nadruk. Zo miskent Malaka eigenlijk dat verandering het resultaat zou zijn van een min of meer autonoom proces als de klassenstrijd. Hij noemt dit dan ook slechts terloops enkele malen. De idee veroorzaakt de positieve dynamiek. Hij is hier in andere vorm ook een idealistisch denker en wel ver verwijderd van het westerse dialectisch-materialisme. Dit denken moest leiden tot een vrij en socialistisch Indonesië, waarvan hij tot slot in zijn boek het beeld schetst.

Zoals ook al bij eerdere boeken van Malaka is opgemerkt, heeft de Minangkabause afkomst een belangrijke invloed op hem behouden. Ook het Madilogdenken kent vele verbindingspunten met de Minangkabau. In de Minangkabause maatschappij leidde het rationele denken tot een dynamische ontwikkeling. Via de *merantau* had de maatschappij deze ontwikkeling gekanaliseerd en geïnstitutionaliseerd. De Minangkabauer diende ter verrijking van zijn eigen persoonlijkheid en van zijn maatschappij, zijn *alam*, naar de *rantau* te gaan. Zijn daar opgedane kennis diende ten gunste van de *alam* te komen, die zo een voortdurende ontwikkeling tot meer volmaaktheid doormaakte. Deze ontwikkeling, de *alam*, die door een impuls uit de niet-*alam*, de *rantau*, zich progressief ontwikkelt, kan men ook uitdrukken in de trits these, anti-these en synthese. De al opgemerkte aantrekkingskracht die deze dialectiek op Malaka uitoefende wordt hierdoor deels verklaard. Malaka kon ook zijn eigen leven op deze wijze zien. Hij verliet al in 1913 zijn *alam*. Zijn kennis in de *rantau* opgedaan, droeg hij van 1919 tot 1922 over aan zijn *alam*, van Minangkabau uitgebreid tot Indonesië. Toen begon zijn tweede *rantau*, die twintig jaar duurde. Na zijn terugkeer wilde Malaka ervoor strijden dat al zijn opgedane kennis deel zou worden van de *alam*. Zo is in zijn leven tweemaal deze dialectische beweging te ontdekken. De identificatie van *rantau* als anti-these werd nog

vergemakkelijkt door de bestaande Minangkabause notie dat *merantau* samen moest gaan met persoonlijk lijden en beproevingen. Wat dat betreft kreeg Malaka volop zijn deel.

De kern van "Madilog" is de toekomstvisie van het vrije en socialistische Indonesië. Het Madilogdenken zou ontwijfelbaar naar dit einddoel leiden. Uit de tijd van *Indonesia Asli* (these) en het Hindoeïjdsperk (anti-these) zou het vrije en socialistische Indonesië ontstaan.⁴²

Malaka poneert dat in *Indonesia Asli* dynamisch en rationeel denken, natuurlijk in overeenstemming met de maatschappelijke ontwikkeling, heersten. Geheel Zuidoost-Azië werd bewoond door volken van dezelfde afkomst en met dezelfde denkwijzen. De *rantau* was een bron van positieve maatschappelijke ontwikkeling.⁴³

Het Hindoeïsme maakte een einde aan deze door Malaka positief gewaardeerde samenleving. De positieve tendenzen werden afgebroken. Malaka belijdt diverse malen zijn hartgrondige afkeer van het Hindoeïsme. Door de Hindoe-invasie verdween het geloof in eigen kunnen, het eigen initiatief verdween, mystiek en magie heersten, vreemde vorsten voerden een absoluut bewind. In deze Hindoe-Javaanse maatschappij kon een Nederlands koloniaal bewind zich zonder veel moeite vestigen. Deze bezetter stimuleerde alleen maar deze ontwikkeling en deed zijn best het minderwaardigheidscomplex van het Indonesische volk te versterken. In "Madilog" valt Malaka daarom ook de Hindoe-Javaanse cultuur aan, in al zijn vormen, als manifestatie van het verderfelijke oosterse denken.⁴⁴

De waarden van *Indonesia Asli* bleven in minder manifeste vorm behouden in de Minangkabau, ondanks de invloed van de koloniale macht. Malaka zag de Islam in deze tijd als het instrument dat een deel van deze waarden behouden hield. De Hindoe-Invloed was hier altijd veel beperkter dan in de rest van Indonesië. Het modernisme in de Islam sloot goed aan bij de bestaande maatschappelijke orde. Vooral in deze Islamstroming werd een grote waarde toegekend aan realistisch, rationeel denken. Deze dynamische eigenschappen waren in overeenstemming met de positieve kenmerken die het Madilogdenken in *Indonesia Asli* identificeerde. Ook andere aspecten van de Islam spraken Malaka aan. De bereidheid kennis uit andere maatschappijen op te nemen in de eigen maatschappij toonde overeenkomst met de functie die de relatie *alam - rantau* voor de Minangkabau vervulde. Mogelijk waardeerde hij ook het succesvolle eenheidsstreven van de Islam.⁴⁵

Het volk van *Indonesia Asli*, dat eertijds geheel Zuidoost-Azië bewoonde, zou in het tijdperk van het socialistische Indonesië weer verenigd worden. Een federatie zou de Philippijnen, Indo-China, Thailand, Birma, Malaka, Indonesië en tropisch Australië verenigen onder de naam *Asia*, een samenstelling van *Asia* en *Australia*. Men kon er ook een samenstelling in lezen van *Asia Asli*.⁴⁶

Maar ook hier blijft Malaka zijn afkomst trouw. In de Minangkabause filosofie vormt de *alam* Minangkabau het centrum van de wereld. Daar omheen ligt de *rantau*. De kern van Aslia, het centrum van de technologische ontwikkeling, waaraan Malaka zoveel belang hecht, wordt gevormd door de as Bonjol-Malaka. Ook hier is de *alam* Minangkabau het centrum van Aslia. De keuze van Bonjol als uiteinde van de as versterkt nog de associatie met de Minangkabause waarden. Malaka's denken blijft dus uitgaan van de *alam* Minangkabau als centraal punt en van het dynamisme in de verhouding *alam - rantau*. Zijn Indonesisch of Aslia-nationalisme blijft deze ondertoon behouden. In "Madilog" vermeldt hij ook herhaaldelijk de Minangkabause (Sumatraanse) superioriteit in verleden en toekomst. In zijn slothoofdstuk kan men dit meerdere malen aanwijzen. In economisch en cultureel opzicht moet Java zich onderschikken aan Sumatra.

In deze opzichten lijkt Malaka's aantrekkingskracht voor Javaanse jongeren en intellectuelen niet zo groot. Zijn opvattingen waren echter wel in overeenstemming met vrij algemeen onder Minangkabause intellectuelen levende anti-Javaanse, tegen het slappe idealisme gerichte, gevoelens.⁴⁷ In het slothoofdstuk vindt met al deze aspecten het duidelijkst terug.

"Madilog" verschilt nogal van Malaka's eerdere boeken. Deze waren veel meer geënt op de heersende politieke omstandigheden en strijd dan het theoretische, abstracte "Madilog". Niettemin vormt "Madilog" geen breuk met deze eerdere schriftelijke uitingen. Een aantal denkbeelden zijn vijftien jaar eerder ook al, in onuitgewerkte vorm, te vinden, in "Massa Actie". De vijftien jaar waarin geen samenhangend politiek geschrift van Malaka is overgeleverd, betekenden geen breuk in zijn denkontwikkeling. In het slothoofdstuk van "Massa Actie", dat, veelbetekenend, "De wensdroom van een revolutionair" heet, spreekt Malaka uit dat rationeel denken het wapen is dat het Indonesische volk moet gebruiken om vooruitgang te bereiken; dezelfde idee als in "Madilog". Op die wijze slechts kan men zich losmaken van het door Malaka voortdurend als verstikkend en verlamdend gekenschetste Hindoeverleden en -denken.

Ten aanzien van de rol van de Islam in het verleden en in het heden stelt Malaka zich ambivalenter op. Dit zal zeker mede het gevolg zijn van zijn eigen Islamitische opvoeding. In "Madilog" schetst hij een opmerkelijk positief beeld van de Islam. Of hiervan politiek opportunisme of eigen achtergrond de oorzaak is, valt niet te beantwoorden. Zoals al vermeld waren echter een aantal kenmerken van de modernistische Islam in overeenstemming met de denkwijze die Malaka aanprijst. In eerdere geschriften liet Malaka zich over de Islam nooit zo samenhangend uit. Zijn geloof in de revolutionaire kracht van het Pan-Islamisme ging geleidelijk verloren door zijn teleurstelling over het optreden van de Indonesische vertegenwoordiger ervan, de S.I., die hij in "Massa Actie" uitermate scherp aanvalt. Malaka levert in "Massa Actie" en "Madilog" kritiek op het Islamverleden van Java, waar de rationele elementen

in de Islam werden verdrongen door mystiek en bijgeloof. Hij zondert echter nadrukkelijk de Islam in Minangkabau hiervan uit. Daar bleven de positieve elementen van de Islam bewaard en handhaafde de oorspronkelijke democratie van *Indonesia Asli* zich. Al in "Sovjet atau Parlement" schrijft hij deze historische visie neer, die, ongewijzigd, slechts anders verwoord, in "Madilog" terugkeert.

De constante rol die Malaka's Minangkabause achtergrond speelt in zijn denken is al vele malen aangewezen. Voor deze ogenschijnlijke kosmopoliet bleef de *alam Minangkabau* het centrum van zijn wereld en denken. Zijn onderwijzerschap was een logische aanvulling en versterking van de plicht die hij via de *merantau* op zich had genomen: de overdracht van kennis aan Indonesië en vooral Minangkabau. In het verlengde hiervan ligt de wens in een onafhankelijk Indonesië het dreigende overwicht van Java te vermijden. In "Massa Actie" noemt Malaka de federatie als wenselijke vorm van staatsorganisatie. De Pari, met naast Malaka een sterke Sumatraanse kern, benadrukte dit nog meer. Malaka's toekomstvisie in "Madilog" is in dit opzicht nog duidelijker: Java moet zich neerleggen bij Sumatra's superioriteit.

Zijn Minangkabause achtergrond had vanzelfsprekend ook invloed op zijn communistische overtuiging. Zijn "Madilog" is, zoals aangetoond, een denkwijze die in een aantal opzichten verschilt van het gangbare Marxistisch-Leninistische denken. Het is eerder dan een dialectisch-materialistische een dialectisch-idealistische denkwijze, aansluitend bij het grondpatroon van de Minangkabause maatschappij. De klassenstrijdidee, die een essentiële rol vervult in het Marxistisch-Leninistische denken, is bij Malaka dan ook in veel mindere mate aanwezig. Malaka's strijd voor onafhankelijkheid is een beweging van vrijwel het gehele volk tegen de koloniale mogendheid en zijn kleine groep handlangers. Malaka koos altijd voor een zo groot mogelijk eenheidsfront. Zijn brochure "Naar de 'Republiek-Indonesia'" duidt hier zelfs al in de titel op. In dit licht gezien is zijn breuk na 1927 met Moskou ook verklaarbaar. Malaka wenste de vrijheid een eigen weg uit te stippelen in de richting van Indonesië's onafhankelijkheid, vrij van de richtlijnen van Moskou, die werden gedictieerd door de binnenlandse behoeften van de Sovjet-Unie. De Pari vormde vervolgens het nationalistisch-communistisch instrument hiertoe. De Pari bleek een mislukking. Malaka was hierna zelfs weer bereid voor Moskou te werken, maar zijn arrestatie in Hongkong verhinderde dit. In politiek opzicht was hij toen tot werkloosheid gedoemd. Het lijkt onjuist Malaka in deze periode het etiket "Trotzkist" op te plakken. Hij staat, zoals al opgemerkt, veeleer rechts dan links van de Stalinisten. Het is echter zinvoller dit onderwerp uitvoeriger te behandelen bij zijn levensbeschrijving na 1945, als zijn politieke daden getoetst kunnen worden aan de veelvuldige beschuldigingen van zijn politieke tegenstanders in die tijd, dat hij een Trotzkist zou zijn.

Na afronding van "Madilog" zette Malaka zich aan het schrijven van het boek over de door hem voorgestane federatie van Zuidoostaziatische landen. Dit boek, "Gabungan Aslia" (Het Aslia-verbond) had hij voor de helft gereed, toen hij midden 1943 gedwongen was zijn nederige woning in Rawajati te verlaten. Geldgebrek en de ongewenste politie-aandacht dwongen hem naar een andere woon- en werkplaats uit te zien.⁴⁸

Japan begeerde Indonesië zeer als grondstoffenleverancier; grondstoffen, die het land zelf ontbeerde. In de al voor de bezetting gemaakte plannen werd aan deze economische exploitatie al het andere ondergeschikt gemaakt. Japan wilde de samenwerking van de Indonesiërs winnen door de belofte van onafhankelijkheidsverlening na de oorlog in de vorm van een federatie rond Java. De andere eilanden, die volgens Japan nog in een primitief ontwikkelingsstadium verkeerden, zouden onder Japans bestuur blijven.⁴⁹ Men meende de nationalistische beweging gemakkelijk ten eigen behoeve te kunnen manipuleren. De nationalist hoopten via Japan hun uiteindelijke doel, onafhankelijkheid, te bereiken. De onverzoenlijke Nederlandse houding in de laatste jaren had elke hoop op het verkrijgen van reële bestuursinvloed onder Nederlands bestuur totaal vernietigd. Op deze wijze kwam een opportunistische samenwerking tot stand. De nationalistische leiders Sukarno en Hatta konden een eenheidsfront organiseren, het volksbewustzijn vormen en agitatie bedrijven. Japan zorgde ervoor dat de nationalist keurig in de Japanse pas marcheerden.

In de eerste jaren van de bezetting drong Japan de nationalistische invloed zelfs sterk terug ten gunste van de vaak onontwikkelde en anti-westerse godsdienstleiders. Dezen leken een betrouwbaarder bondgenoot dan de om hun democratische en liberale idealen verdachte nationalist.⁵⁰

In april 1942 lanceerde de bezetter de "Drie-A-beweging" (Japan, leider van Azië, Japan, beschermer van Azië, Japan, licht van Azië), waarin alle bestaande politieke, culturele en religieuze organisaties zouden moeten opgaan. Deze beweging ging samen met een heftige japaniseringscampagne. Zij verliep bij gebrek aan enthousiasme en door de massale afzijdigheid van de Indonesische intellectuelen.⁵¹

Tan Malaka woonde tijdens een bezoek aan Jakarta in de dierentuin een massa-meeting bij van deze organisatie. Volgens Malaka, die hierbij een bekende parafrase volgde, zou de beweging beter Japan, als bedrieger, berover en duisternis van Azië kunnen heten. Malaka getuigt in zijn autobiografie van zijn afkeer van de beweging, voor steun waaraan elke rechtgeaarde nationalist zich zou moeten schamen. Ook Sukarno sprak op deze vergadering. Hij sprak zijn vertrouwen uit in Japan, dat met de verovering van geheel Azië het imperialisme vernietigd zou hebben. Sukarno volgde geheel de Japanse doeleinden en voegde er geen enkele wens aan toe die betrekking had op de Indonesische situatie, schrijft Malaka, die om die reden dan ook zeer verbaasd huiswaarts keerde.⁵²

In december 1942 kondigde het militaire gezag de oprichting aan van de "Putera", onder leiding van de nationalisten Sukarno, Hatta, Dewantoro en de Islamleider Mansur. Sukarno zag hierin een instrument ter bevordering van het nationalisme binnen het verband van één organisatie. Het duurde nog enkele maanden voor een begin werd gemaakt met het opzetten van de "Putera". Dat geschiedde toen halfslachtig en onder een zeer scherpe Japanse controle. Mede hierdoor verliep de beweging snel.⁵³

Malaka heeft geen goed woord over voor deze nieuwe volksbeweging. Japan speelde met allerlei organisaties en hield met mooie woorden en beloften van de volksleiders het volk rustig. Sukarno en Hatta fungeerden nog steeds als Japanse spreekbuizen, terwijl door hun gedrag, naar Malaka's woorden, rijst, diamant, soldaten en vrouwen in de klauwen vielen van de Japanse imperialistische theocratie.⁵⁴

Malaka wilde weg uit Jakarta maar wist niet waar hij werk zou kunnen vinden. Een gelukkig toeval hielp hem. Hij vertoefde zonder doel in de leeszaal, toen plotseling de leeszaaldirecteur aan de bezoekers vroeg of iemand hem kon helpen met de vertaling van een moeilijke Engelse zinsnede. Malaka meldde zich en hielp Dr. Purbatjaraka tot genoegen. Malaka kreeg in het daaropvolgende gesprek de raad zijn diensten aan te bieden aan het departement van sociale zaken. Dit departement regelde allerlei aangelegenheden rond de *romusha*, in feite dwangarbeiders, die voor een hongerloon verplicht waren de Japanse oorlogsinspanning te steunen. De leiding van een kolenmijn in Bayah, Zuid-Banten, waar duizenden *romusha* werkten, zocht een dertigtal ambtenaren. Malaka hoefde niet lang na te denken. Hij meldde zich direct als kandidaat. De volgende dag zou de selectie plaats vinden. Er bleken toen vijftig kandidaten te zijn. Malaka behoorde, hoewel hij geen diploma's bezat, na het sollicitatiegesprek tot zijn vreugde bij de dertig.

Een eentonige reis bracht hem naar Rangkasbitung. Van hier leidde een hoofdweg naar Malingping, aan welke weg Bayah lag. Deze weg was aangelegd door *romusha*, waarbij door slechte huisvesting, gezondheidszorg en voedsel honderden arbeiders het leven hadden verloren.

De mijn was bezit van het grote Japanse concern Sumitomo, maar het beheer was geheel in handen van het Japanse leger, dat ervoor zorgde dat de benodigde *romusha* verschenen. Bij het in exploitatie brengen van de mijn werkten er 20.000 arbeiders, welk aantal aan het eind van de oorlog tot de helft was teruggelopen. De produktie beliep slechts honderd ton per maand, de steenkooladers waren smal en kort en lagen diep, de machines waren oud, de arbeiders zwak. Ook de organisatie en administratie waren slecht geregeld.

In Bayah, waar de dertig nieuwe employés aankwamen na vijf à zes uur achterin een vrachtauto, was het administratieve centrum gevestigd, terwijl in Gunung Madur, Cimang en Cihara ook mijnschachten waren.

Malaka moest de nodige formulieren invullen. Hij noemde zich Ilijas Hussein,

die twee jaar MULO had doorlopen en vroeger klerk in Singapore was geweest. Hij werd geplaatst bij het magazijn van de mijn.

Malaka zorgde allereerst dat hij zelf goede huisvesting verkreeg om daar rust en energie te vinden. Pas geleidelijk zag hij het ontstellende lot van de arbeiders. De arbeiders stierven bij tientallen ten gevolge van gebrek aan voedsel en medische verzorging. Zij zochten langs de weg een plaats om te sterven. Ze werden vaak in massagraven langs de weg gelegd, die in de natte moesson onderliepen. Waarom, vroeg Malaka zich af, was er niet zoveel menselijk gevoel aanwezig onder de bewoners rond Bayah, dat hiertegen protesten volgden? Waarom werd er geen goede verzorging van de *romusha* gebist? ⁵⁵

Hoewel Malaka als klerk was aangenomen, fungeerde hij de eerste tijd louter als magazijnknecht. Hij had geen eigen bureau tot zijn beschikking. Hij had tot taak in het donkere, hete magazijn een ordening aan te brengen onder de vele "zwervende" goederen, die vaak lagen te verrotten. Deze verspilling van vaak waardevolle voorwerpen verbaasde Malaka zeer, tot hij ontdekte dat de meeste goederen geroofd en in beslag waren genomen.

Pas toen de geallieerde blokkade merkbaar werd, werd men zuinig en zorgvuldig. De administratie werd gereorganiseerd en tweemaal per maand werd de voorraad opgenomen. Dit leverde de nodige moeilijkheden op. Omdat de Japanse soldaten nauwelijks geneigd waren zich aan de regels te houden, ontstonden er geregeld twisten. Malaka zette zijn ordening voort en bleek in staat elke controle glansrijk te doorstaan, tot grote tevredenheid van zijn Japanse chef. Van de zeven magazijnklerken bleven na een half jaar slechts Malaka en een jonge kracht over. De andere vijf waren niet bestand tegen de schijnbare wanorde en de werkomstandigheden in het magazijn.

Malaka werkte toen niet alleen in het magazijn, maar ook op het kantoor. Op dit kantoor werden allerlei zaken betreffende de *romusha* geregistreerd. Malaka's reputatie van goed en snel werken leverde hem hier een bureau, schrijfmachine en twee assistenten op. Alle provincies van Java waren verplicht een bepaald aantal *romusha* naar Bayah te zenden. Er bleken echter grote verschillen te bestaan tussen de arbeiders die arriveerden en de namenlijsten die hen begeleidden. Het kantoor moest de oorzaak van de verschillen opsporen en tot een juiste opgave komen. Allerlei problemen doemden dan op: arbeiders waren onderweg gevlucht, ziek achtergebleven of overleden, andere arbeiders waren op transport gezet als vervangers voor de eerstaangewezenen. Het kantoor had volgens Malaka tot taak al deze gegevens te vinden, opdat het welzijn van de vaak analfabete arbeiders zo goed mogelijk behartigd kon worden. Zo kon ook de steun aan het gezin van de *romusha* op juiste wijze verstrekt worden, alsook te allen tijde op navraag naar het lot van een bepaalde *romusha* worden geantwoord. De Japanners interesseerden zich niet voor deze registratie zolang er maar voldoende *romusha* als arbeidskrachten bij de mijn aanwezig waren. Bovendien was het reservoir aan arbeiders op Java vrijwel

onuitputtelijk.

De volgende taak van het kantoor was het regelen van de keuring. De zwakken werden teruggezonden naar hun *desa's*; soms betrof dit wel vijftig procent van een zending. De sterksten werden bestemd voor ondergrondse arbeid tegen een loon van één gulden en een rantsoen van vierhonderd gram rijst per dag. De anderen werden als houthakkers ingezet voor veertig cent en tweehonderdvijftig gram rijst per dag.

Ook regelde het kantoor de terugreis van de *romusha* die hun arbeidstermijn van drie maanden vervuld hadden. Op sommige dagen vertrokken en kwamen wel duizend *romusha*. Dit vereiste, wat betreft vervoer en voedselvoorziening, uitermate veel zorg.

Voor Malaka vormde dit werk een sociale leerschool. Door de omgang met de *romusha* leerde hij de politieke, economische, sociale en culturele toestand in hun provincie van herkomst kennen.

"Hier ook, konden we ons gevoel van verantwoordelijkheid in de praktijk brengen ten opzichte van een groep Indonesiërs, die het slachtoffer waren van het Japanse militarisme en het slachtoffer van de instemming en propaganda van zijn eigen leiders."

Malaka gaf de *romusha* vaak raad op het terrein van gezondheid en geldbesteding. Hij probeerde ze te weerhouden van vluchten, omdat het grootste deel van de vluchtelingen onderweg van honger en ellende omkwam. Anderzijds wendde Malaka zich tot de Japanse leiding met het verzoek om betere voorzieningen voor de *romusha*. Dit zou tot betere arbeidsprestaties leiden en als de *romusha* na drie maanden vrijwillig een contract zouden sluiten, tot minder verloop.

De bezetter gaf het kantoor volmacht regelingen in die richting uit te werken.

"Kortom van de *romusha* tot de allerhoogste employé poogde ik een eenheid en een wil tot samenwerking tot stand te brengen tegenover de wrede en gemene uitzuiging en onderdrukking van de volledig bewapende overheerser."

De mogelijkheden hiertoe waren echter beperkt, omdat aan de feitelijke situatie van dwangarbeid tegen hongerloon niets kon worden veranderd. Ook de leden van de para-militaire "Seinendan", die een maand als vrijwilliger kwamen werken, ondervonden dit. Zij marcheerden zingend Bayah binnen, goed gekleed en met volle koffers. Zij keerden terug in lompen, berooid, mager en vaak ziek. Elke arbeidersorganisatie buiten de officiële Japanse organen was streng verboden. De nodige verklikkers onder de Indonesische ambtenaren maakten geheime organisatie tot een groot risico. Niettemin werd de revolutionaire geest levend gehouden in talloze contacten met de *romusha* en de inwoners van Bayah, die in wat betere levensomstandigheden verkeerden. De geringe speelruimte die de Japanners toestonden was volgens Malaka toch voldoende voor het aanbrengen van een springlading onder de Japanse onderdrukking.

Hoewel Malaka fel anti-Japans was, kon hij toch met een aantal leidende Japanners goed opschieten, maar het merendeel van hen bestond volgens Malaka toch uit dronkaards en sadisten.

Malaka werd door zijn Japanse chef zeer gewaardeerd om zijn arbeid en hij had vele vrienden onder zijn collega's en bij de jongeren en arbeiders. Hij meende dat daarom een verdere stap gedaan kon worden. Op een vergadering van het leidend personeel vroeg hij het woord. Hij sprak niet, als de vorige sprekers, over zijn eigen loon, maar over de veertig cent per dag die de *romusha* verdienden. Hij vestigde de aandacht op huisvesting, kleding, voeding en gezondheidszorg voor de *romusha*, die alle ver beneden peil waren. Per maand lieten op een totaal aantal van vijftienduizend arbeiders vier à vijfhonderd het leven. Deze bedroevende situatie kon verbeterd worden. Dan zouden de arbeiders uit zichzelf komen en zou er geen *romusha*-oproep meer nodig zijn. Bij voortgaan op deze wijze zou de gehele arbeidskracht van Indonesië verloren gaan. Malaka riep op tot verbetering voor het te laat zou zijn, en besloot zijn rede met de uitroep "Prevention is better than cure".

Enkele Japanse leiders betuigden hun instemming, terwijl Malaka's prestige bij zijn collega's aanzienlijk steeg. Kritiek op zijn maandloon van zestig gulden, dat ruim boven het loon lag van een aantal jongeren met meer diploma's dan Malaka, verstomde hierna.⁵⁶

Het is van belang op te merken dat de weergave van Malaka's levensverhaal in deze periode geheel gebaseerd is op zijn autobiografie. Zijn aanwezigheid in Bayah en de omstandigheden aldaar zijn anderszins niet of nauwelijks te bewijzen. Op het waarheidsgehalte van Malaka's verslag wordt nog nader ingegaan.

De Japanse bezetter voerde een subtiele verdeel- en heerspolitiek, waarbij de verschillende machtsgroepen in de Indonesische maatschappij, de lokale bestuurders, de Islamieten en de nationalistten, tegen elkaar werden uitgespeeld. Van deze drie groepen waren de nationalistten bepaald niet favoriet bij de bezetter. Met het keren der krijgskansen was Japan echter geneigd meer concessies te doen. Het accent werd ook verlegd naar het verenigen van alle groepen ten behoeve van de algemene oorlogsinspanning. In oktober 1943 werd de "Masjumi" opgericht als vereniging voor alle Islamieten. De "Putera" werd officieel ontbonden en in januari 1944 werd de "Djawa Hokokai" opgericht, waarin alle lagen van de bevolking werden verenigd. Via een intensieve organisatie drong de "Djawa Hokokai" direct door in de dorpen, waar de leiding berustte bij de lokale elite, die als bestuurder ook het Nederlandse bewind had gediend. De Islamieten beschikten dus over een eigen organisatie; de nationalistten kregen binnen het verband van "Djawa Hokokai" geen enkele speelruimte.

In november 1943 besloot Japan tot de vorming van een vrijwilligerskorps, de "Peta", dat een groot aantal "vrijwilligers" militair schoolde.

De bezetter hield ook hier de controle in eigen hand en hij zorgde er voor in de Petaleiding de nationalisten weinig invloed te geven.

Tot de val van Saipan in juli 1944, waardoor Indonesië direct werd bedreigd, zette Japan alles op de Islamitische kaart. In augustus 1944 kreeg Sukarno toestemming een eigen voortrekkerskorps op te richten, de "Barisan Pelopor". Pas toen was het voor de nationalistische leiders mogelijk zonder tussenkomst van Japan contact te zoeken met de bevolking.

De Japanse premier Koiso deed Indonesië in september een vage onafhankelijkheidsbelofte. Deze belofte werd gedaan om de positie van Japan in Indonesië te versterken, niet met de bedoeling er op korte termijn reële inhoud aan te geven. Deze Japanse concessies vijzelden echter wel het prestige van de nationalistische leiders sterk op. Dat prestige had wel geleden door de klakkeloze steun die ze aan de Japanse politiek moesten geven. De bezetter kon de nationalistische opleving slechts met moeite onder controle houden door te verwijzen naar toekomstige concessies.

De "Centrale Advies Raad", die sinds midden 1943 een aantal Indonesiërs verenigde en die adhesie mocht betuigen aan Japanse maatregelen, stelde zich ook iets onafhankelijker op. In november 1944 verzocht de Raad de bestaande organisaties, dus "Masjumi" en "Djawa Hokokai", te fuseren. Aan een eenheidsfront vóór Indonesische onafhankelijkheid had Japan echter geen enkele behoefte. De "Masjumi" kreeg meer zelfstandigheid en een eigen strijdkorps, de "Hizbullah".

Na februari 1945 begonnen de Indonesische machtsgroepen meer en meer op te treden als zelfstandige krachten, onafhankelijk van Japanse controle en concessies. De "Barisan Pelopor" poogde greep te krijgen op de dorpen, waar tot dan toe de invloed van de "Masjumi" overheersend was. De "Centrale Advies Raad" herhaalde in februari 1945 zijn verzoek om aaneensluiting van alle organisaties; een verzoek dat als protest kan worden opgevat tegen de Japanse verdeel- en heerspolitiek.

De Japanse concessies bleven mager en volgden slechts onder druk van de oorlogsomstandigheden. Een illustratie hiervan vormt de instelling van de "Commissie van onderzoek naar de voorbereidingen tot het verlenen van onafhankelijkheid". De toezegging hiertoe werd op 1 maart 1945 gedaan. Pas na twee maanden, op 29 april, gaf het hoofdkwartier in Saigon toestemming en weer een maand later, op 28 mei, kwam de commissie voor het eerst bijeen.

Door deze starre Japanse houding kwam Sukarno in een moeilijke positie. Enerzijds had hij zijn lot zo zeer aan Japan verbonden, dat hij met de bezetter moest blijven samenwerken, anderzijds stond hij onder sterke druk van ongeduldige jeugdige nationalistenvrijwilligers, die dit alles veel te lang duurde. Een teken hiervan was de revolutie van een aantal Petasoldaten in Blitar in februari 1945, die echter snel door het Japanse leger werd onderdrukt.⁵⁷

Malaka verzamelde geleidelijk enkele jongeren rond zich, die zich allen inzetten voor het lot van de *romusha*. Zij overwonnen volgens Malaka, onder druk van het Japanse militarisme, het provincialisme als gevolg van hun diverse streken van afkomst en kwamen tot een werkelijk nationalistisch gevoel. Malaka sprak met hen over Japans ware bedoelingen en de loosheid van de samenwerking tussen Indonesië en Japan.

Toen de algemeen leider van de "Badan Pembantu Keluarga Peta" (B.P.P. - Instelling voor steun aan familie van Petasoldaten) enkele maanden niet aanwezig kon zijn, werd Malaka als zijn plaatsvervanger aangewezen. Deze officiële benoeming stelde hem in staat, zonder hinderlijke aandacht van de Kempeitai, contact te zoeken met de sectieleiders van de B.P.P. in Bayah en omgeving. Dit gold eveneens voor de Petasoldaten zelf en hun familieleden. Deze gelegenheid benutte Malaka ten volle. Met zijn jongeren trok Malaka er elke vrije dag op uit om in de dessa's rond Bayah (Pengarangan, Cimantjak en Cikotok) geld en goederen namens de B.P.P. uit te reiken. De steun werd op ruime schaal en adequaat verstrekt, ook aan de Petasoldaten zelf. Met de Peta-officieren in Bayah en Malingping stond Malaka op zeer goede voet. Wat betreft de militaire en politieke ontwikkelingen kenden ze, aldus Malaka, geen geheimen voor elkaar.

Op een dag kwam het bericht dat Sukarno en Hatta Bayah zouden bezoeken. Malaka was lid van het ontvangstcomité en diende voor een goed verloop van de vergadering en het welzijn van de hoge gasten te zorgen. Malaka geeft een ironisch verslag van de bijeenkomst. De redevoeringen van beide leiders bevatten geen nieuws. Indonesië zou samen met Japan de geallieerden moeten verslaan. Na de uiteindelijke zege zou Japan Indonesië de onafhankelijkheid schenken. Tot die tijd moest ieder strijden voor de zege, in Bayah door het verhogen van de steenkoolproduktie. De daarop volgende vragen uit de zaal behandelden geen opzienbarende zaken. Toen stelde Malaka een vraag. Hij vroeg zich af of de Indonesische onafhankelijkheid vóór de uiteindelijke zege niet een positieve bijdrage zou leveren tot het bereiken van die zege.

Sukarno antwoordde uitvoerig dat Indonesië eerst zijn verdienste in de strijd zou moeten tonen alvorens de Japanse keizer de onafhankelijkheid zou willen schenken. Malaka betoogde weer dat het volk met veel meer geestdrift zou strijden ter verdediging van een bestaande onafhankelijkheid, dan voor een beloofde onafhankelijkheid. Malaka haalde voorbeelden aan, onder andere uit Gibbons "The Decline and Fall of the Roman Empire", om zijn mening te ondersteunen. De conclusie was dat het bezit van duidelijke rechten tot een veel feller verdediging leidde. Sukarno toonde zich in zijn dupliek getripteerd. Op geheel Java had hij waarschijnlijk, aldus Malaka, niet zoveel tegenpraak ondervonden als in de uithoek Bayah. Sukarno concludeerde dat hij, als Japan nu de onafhankelijkheid aanbood, dit zou weigeren. Malaka wilde reageren maar een volledig met de Japanse leiding van de mijn heulende

Indonesiër verbood hem te spreken. In ieder geval was toch, volgens Malaka, Sukarno's politiek aan de jongeren en ambtenaren duidelijk geworden. Zijn redes leidden slechts tot demoralisatie van het Indonesische volk en door zijn steun aan de *romusha*-projecten, die miljoenen slachtoffers eisten, tot de vernietiging van het Indonesische volk.⁵⁸

Malaka's verslag van deze propagandavergadering met Sukarno en Hatta lijkt één van de weinige controleerbare feiten uit zijn levensverhaal van deze jaren. Voor de Japanse onafhankelijkheidsbelofte van september 1944 was het woord onafhankelijkheid taboe voor de Indonesische volksleiders. De vergadering in Bayah moet dus na september 1944 hebben plaatsgevonden. In het semi-officiële dagblad "Asia Raya" verscheen echter geen verslag van deze vergadering. In het algemeen kregen reizen en redes van Sukarno en Hatta een uitvoerig verslag in de pers. In deze gehele periode is er echter geen sprake van een gezamenlijke tournee van beide leiders, terwijl ook geen verslagen zijn te vinden van afzonderlijke bezoeken van beide leiders aan Zuid-Banten.⁵⁹ Niettemin is een gezamenlijk bezoek mogelijk; "Asia Raya" volgde de handel en wandel van Sukarno en Hatta niet zo nauwkeurig dat er geen ruimte was voor een reis naar een belangrijk *romusha*-project. Het is verder opvallend dat Malaka's verslag van dit bezoek, na de verschijning van zijn autobiografie, van de kant van Sukarno, Hatta en hun aanhang niet werd aangemerkt als de vrucht van een levendige verbeelding. En zelfs als dat van die kant niet (meer) opportuun werd geacht, bijvoorbeeld omdat het roeren in hun daden tijdens de Japanse bezetting tot allerlei onaangename vragen kon leiden, kon Malaka op het ogenblik dat hij zijn verslag neerschreef dat niet weten. Hij diende er voor te waken dat aan de geloofwaardigheid van de aanval die hij in zijn autobiografie deed op Sukarno en Hatta kon worden getwijfeld. Het zou wel heel onverstandig zijn direct controleerbare zaken als het bezoek van beide leiders aan Bayah te verzinnen en dit neer te schrijven in een voor wijdere verspreiding bestemd boek. Zijn tegenstanders zouden niet aarzelen om hiermee zijn hele verhaal en zijn ideeën in een kwaad daglicht te stellen. Ditzelfde geldt ook voor het minder gemakkelijk controleerbare verhaal over zijn daden in Bayah. De talloze details die hij verschaft over zijn verblijf leverden ten tijde van schrijven en publikatie van zijn autobiografie, enkele jaren na 1945, voldoende aanknopingspunten aan een nieuwsgierige en Malaka wellicht weinig welgezinde onderzoeker om de waarheid van Malaka's beweringen te kunnen toetsen.

De *romusha*-transporten geschieden onder verantwoordelijkheid van de mijn. De onontwikkelde, meestal analfabete *romusha* vereisten op reis voortdurend zorg en werden daarom begeleid door mijnemployés. Dezen maakten van deze reizen gebruik om hun woonplaats te bezoeken voor een paar dagen rust. Om die reden kwamen Javaanse employés als eersten in aanmerking als reisbegeleider. Toen er echter een tekort aan begeleiders bleek te zijn vroeg de

bedrijfsleider Malaka een transport te vergezellen. Malaka had dit al lang graag gewild, om de gelegenheid te krijgen zich op de hoogte te stellen van de situatie in West- en Midden-Java, waardoor en waarheen de reis zou voeren.

De reis naar Purwokerto ging samen met vele problemen: ziekte, sterfgevallen, problemen met voedselvoorziening, overnachting en reisgelegenheid, aangevuld met bureaucratische obstakels rond lijsten en registratie. De reis duurde drie à vier dagen en eiste van de driehonderd *romusha* zelfs een urenlange mars door Jakarta. Malaka nam de gelegenheid waar om de stemming onder de bevolking in diverse *daerah* te peilen. Hij merkte op dat de mensen zich steeds openlijker anti-Japans betoonden. Na zijn terugkeer, na enkele weken rondreizen, zorgde hij met zijn vrienden voor maatregelen die moesten waarborgen dat de *romusha*-transporten voortaan vlekkeloos verliepen. Zijn groep slaagde hier inderdaad in.

Ook andere initiatieven kwamen uit de groep rond Malaka voort. Een gemeenschappelijke keuken verschaftte duizend *romusha* goedkoop en, binnen de beperkte mogelijkheden, goed en verantwoord voedsel. In Karet werd een groot ziekenhuis voor zeventienhonderd *romusha* opgezet. Medische verzorging en hygiëne waren hier gewaarborgd. Ook in de mijnplaatsen Bayah, Madur, Cimang en Cihara werden volledig uitgeruste ziekenhuizen ingericht. De begraving van *romusha* geschiedde in overeenstemming met *adat* en godsdienst. Op voorstel van Malaka werd bij Tegal Lumbu een groenten- en fruittuin gesticht, die sinds einde 1944 alle *romusha* van voedsel voorzag.

Naast deze materiële zaken werd ook aandacht besteed aan andere onderwerpen. Malaka's voorstel een toneelgezelschap te stichten werd geestdriftig ontvangen. Onder de banier van de B.P.P., om politiebelaangstelling te vermijden, ging het gezelschap van start. Malaka schreef de stukken, koos de spelers en was regisseur. Zijn eerste stuk was "P2-Pradjurit Pekerdja" (Arbeiderssoldaat), waarin het lot van de *romusha* werd geschetst, van zijn afreis tot het meestal droevige einde van zijn arbeid.

Het tweede stuk was gebaseerd op de "Hikayat Hang Tuah", een historisch verhaal, waarin voor de goede verstaander de nodige parallellen te ontdekken waren tussen het verleden en de huidige situatie. De Japanse toeschouwers zagen dit niet in Hang Tuah's strijd tegen het imperialisme, de Indonesische toeschouwers zeker wel.

Met hulp van Malaka schreef een andere man langs dezelfde lijnen historische toneelstukken over Diponegoro en rond het verhaal "Puputan Bali". Scherpe kritiek op het imperialisme ging samen met oproepen tot eenheid en stimuleren van het onafhankelijkheidsverlangen. De stukken hadden groot succes in alle delen van het bedrijf.

Ter ondersteuning van het toneelgezelschap werden een orkest en koor gevormd. De mijnleiding stelde geld beschikbaar om een gamelan te kopen, die de wajangvoorstellingen moest begeleiden. Op die wijze voelden de

romusha zich wat meer thuis in Bayah.

Ook werd een sportvereniging opgericht; het voetbalelftal van de mijn speelde in de hele omgeving. Toen de mijnleiding aarzelde met het aanleggen van een eigen sportveld voor de club, begonnen de werknemers op Malaka's initiatief zelf met de aanleg. Toen het veld al half gereed was stelde de mijndirectie zich pas achter het initiatief. Het veld was omstreeks augustus 1945 bespeelbaar.

De culturele en sportactiviteiten werden binnen één verband verenigd, "Pantai Selatan" (Zuidkust). Die naam werd in de gehele omgeving bekend. Tot uit Rangkasbitung kwamen uitnodigingen om op te treden of een voetbalwedstrijd te spelen.

Het Japanse propaganda-instituut "Sendenbu" vond het niet meer nodig in Bayah te komen optreden en verklaarde desgevraagd dat "Pantai Selatan" beter naar Jakarta kon komen. De Japanse leiding was zeer ingenomen met deze activiteiten en prees het gezelschap meermaals. De anti-Japanse toespelingen en opwekkingen tot nationale trots in de stukken gingen aan hen voorbij. Op deze wijze kwam volgens Malaka een steeds nauwere band tot stand tussen de *romusha*, de Petasoldaten en de dorpsbewoners.

Op een dag werd Malaka bij de Japanse leider van de *romusha*-afdeling geroepen. Deze stelde hem voor de leiding op zich te nemen van het "Kantor Urusan Pradjurit Pekerdja" (K.U.P.P. - Organisatiebureau voor de arbeids-soldaten). Malaka's bureau hield zich bezig met administratieve zaken. Het K.U.P.P. echter regelde de distributie van voedingsmiddelen en gebruiksvoorwerpen onder de *romusha*, de gemeenschappelijke keuken, het *romusha*-transport en de gezondheidssituatie. Talloze praktische problemen moesten hier worden opgelost. Malaka weigerde in eerste instantie, omdat hij zich te licht voelde voor deze functie, die voor enkele zeer goed geschoolde Indonesiërs al te zwaar was gebleken. Malaka's vrienden vroegen hem de baan te accepteren, omdat hij dan de essentiële goederenvoorziening kon controleren. Een Japanse employé merkte op dat als "Ilias Hussein" onafhankelijkheid wenste voor zijn land, hij ook verantwoordelijkheid moest durven dragen. Malaka bezweek voor deze argumenten. Zijn taak was inderdaad zwaar. De goederenvoorziening was een groot probleem. De Japanse instanties die hierin een rol speelden bleken zeer gevoelig voor de woekerwinsten, die de aan hen toevertrouwde goederen op de zwarte markt konden opleveren. Malaka moest een voortdurende strijd leveren om de goederen voor zijn *romusha* geleverd te krijgen. In hygiënisch opzicht voerde hij ook verbeteringen in: een strenge controle op de keuken, vernietiging van wandluizen en het slaan van waterputten. Het gebruik van de wegkant als openbaar toilet eindigde pas nadat Malaka voorop was gegaan bij het schoonmaken van de weg. Door dit werk kwam hij nog dichterbij het lot van de *romusha* te staan.

Door de mijn had Bayah zich in enkele jaren van dorp tot kleine stad

ontwikkeld met een station, winkels en electriciteit. Pulau Manuk werd aangelegd om als Bayah's haven te fungeren. Het machtscentrum verschoof van de lokale bestuurder naar de mijn, een verandering waarmee de bestuurder erg veel moeite had.

In de tijd dat Malaka optrad als vervanger van het B.P.P.-afdelingshoofd kwam de hoger geplaatste B.P.P.-chef uit Rangkasbitung in Bayah met ernstige klachten over het financieel beheer van het afdelingshoofd. Hij drong aan op reorganisatie van de B.P.P.-leiding, opdat eindelijk eens tot steunverlening zou kunnen worden overgegaan. Op een bijzondere vergadering werd Malaka tot voorzitter van de B.P.P. gekozen.

Het afgezette B.P.P.-hoofd weigerde zich na terugkeer hierbij neer te leggen. In een herhaalde verkiezing werd hij echter opnieuw door Malaka verslagen. De keuze behoeft echter de formele bekrachtiging van de lokale bestuurder en deze weigerde. De B.P.P.-chef uit Rangkasbitung kwam voor de oplossing van het conflict naar Bayah. Door allerlei manipulaties slaagde Malaka's opponent erin een zaal vol vermeende aanhangers te verzamelen. Malaka hield echter een gloedvol pleidooi en bij de verkiezing boekte Malaka een onverwachte, grote zege. Na deze derde verkiezing kon de lokale bestuurder zijn handtekening niet meer weigeren.

Soortgelijke problemen deden zich voor rond de "Badan Pembantu Pradjurit Pakerdja" (B.P.P.P. - Steunorganisatie voor de arbeiderssoldaten). Na een verkiezing werd Malaka als leider aangewezen. Weer weigerde de lokale bestuurder dit te onderschrijven. Malaka's verzoeken om bemiddeling aan de afdeling in Serang en het hoofdkantoor in Jakarta bleven onbeantwoord. Malaka trad officieus op als hoofd van de B.P.P.P. en regelde als zodanig de geldzendingen van Bayah naar de familieleden van de *romusha*. Daarnaast letten hij en zijn vrienden scherp op de lokale bestuurder om manipulaties met hem toevertrouwde B.P.P.P.-gelden te verhinderen. Malaka genoot bij dit alles de volle steun van de *romusha* en de inwoners van Bayah. Dit bleek bij een groots opgezette sportmanifestatie van beide groepen. In grote eensgezindheid werd dit een groot succes. De lokale bestuurder en zijn medestanders boycotten deze manifestatie en toonden daarmee hun isolement aan.⁶⁰

Begin juni 1945 kreeg Malaka een uitnodiging van de B.P.P.-chef in Rangkasbitung om voor een bespreking bij hem te komen. Onderwerp van bespreking zouden de ontwikkelingen vormen binnen de jeugdbeweging in verband met de onafhankelijkheid. Een deel van de jongeren wilde geheel met Japan breken en zelf de onafhankelijkheid uitroepen; een ander deel wilde Japanse hulp nog wel gebruiken om tot het beoogde doel te komen. Deze tactische verschillen zouden, volgens Malaka, moeten worden opgelost op een conferentie in Jakarta van de beide partijen: "Angkatan Muda" (Jonge Generatie) uit Bandung en "Angkatan Baru" (Nieuwe Generatie) uit Jakarta. De bijeenkomst in Rangkasbitung was bedoeld om een vertegenwoordiger van Banten aan te

wijzen. De B.P.P.-chef had buiten Malaka nog zes radicalen uitgenodigd, volgens afspraken die hij met de "Angkatan Muda" had gemaakt.

Malaka gaf als zijn visie dat geen samenwerking met Japan gezocht mocht worden. Er moest een eigen organisatie worden gevormd met eigen ideologische basis en eigen leiding. Zolang zo'n organisatie niet sterk genoeg zou zijn om Japanse inmenging te weerstaan, kon men hem beter niet oprichten. Aan het slot van de bijeenkomst werd Malaka als afgevaardigde gekozen. Aldus het verslag van Malaka.⁶¹

De jongeren, de *pemuda*, begonnen tegen het einde van de Japanse bezetting van Java een steeds belangrijker rol te spelen. In normale tijden verschaftte de stabiele Javaanse maatschappij de *pemuda* een aantal middelen om de overgang van kind naar volwassene zo soepel mogelijk te laten verlopen. De *pemuda* verliet de ouderlijke woning om zich op zijn zelfstandig bestaan voor te bereiden door zich terug te trekken en te studeren. Vaak deed hij dit in de school van een *kjai*, een religieuze leraar. Deze scholen, *pesantrèn* genaamd, "in their location, routine, spirit, and institutional structure (they) provided the ideal framework for this process of preparation."

Vaak lagen deze scholen buiten de bebouwing en vormden een besloten gemeenschap. Eenvoud, samenwerking, solidariteit en onzelfzuchtige oprechtheid vormden de heersende waarden binnen zo'n *pesantrèn*. De *pesantrèn* stonden bovendien met hun nadruk op respect en onderschikking aan de ouderen, vrij van de strakke orde van de Javaanse maatschappij. Ook vormden ze een geconcentreerde verzameling van gerichte wilskracht. Voor de meeste *santri* (studenten) vormde de *pesantrèn* een overgangsfase van kind naar volwassenheid. Een kleine groep bleef in de *pesantrèn*-sfeer en ging deel uitmaken van de klasse van "trekkers en zwervers", religieus of traditioneel bepaalde predikers, vertellers, kunstenaars of struikrovers. Als zodanig werden ze ook binnen de bestaande orde aanvaard. In tijden van crisis, bij sociale desintegratie of natuurrampen steeg hun invloed. Zij werden dan de kern van bewegingen die een nieuwe orde predikten en trokken als zodanig een grote aanhang. De waarden van de *pesantrèn*, zijn elan en ascetisme werden dan in de gehele maatschappij als normaal aanvaard in afwachting van het nieuwe evenwicht. Te allen tijde was binnen de traditionele orde deze groep *santri* aanwezig met een eigen maatschappijvisie.⁶²

Er bestaan opmerkelijke overeenkomsten tussen de rol die de *pesantrèn* en de *merantau* vervullen. Niettemin is er een groot verschil, dat het gevolg is van de verschillen in maatschappijstructuur tussen Java en Minangkabau. Binnen de Javaanse maatschappij vormde de *pesantrèn* een marginaal verschijnsel, dat slechts bij hoge uitzondering inbreuk kon maken op het statische karakter van de Javaanse maatschappij. In Minangkabau was de *merantau* de geïnstitutionaliseerde dynamische veranderingsfactor, en dus essentieel verschillend van de functie van de *pesantrèn*.

In 1945 hadden de Nederlandse capitulatie en drie jaar Japans militair bewind de Javaanse maatschappij in ernstige beroering gebracht. Misoogsten, voedselschaarste, economisch wanbeheer, corruptie, inflatie, gedwongen leveringen, werkeloosheid en epidemieën maakten de toestand op het platteland kritiek. De *romusha*-werving verstoorde de traditionele orde. De politici, ambtenaren en welgestelden slaagden er nog in redelijk te leven, maar hierdoor en door hun inschakeling bij Japanse maatregelen oogstten ze wel de afkeer van de onderste lagen in de maatschappij. Sociale tegenstellingen werden sterker gevoeld. De massa der bevolking voelde de crisis dagelijks als een omverwerping van de traditionele orde. Onder deze omstandigheden kon de gehele maatschappij als het ware een *pesantrèn* worden, met grote invloed van de *santri*.

De *pemuda* werden tijdens de Japanse bezetting op grote schaal direct ingeschakeld bij de Japanse oorlogsinspanning, op een wijze die markante overeenkomsten vertoonde met de *pesantrèn*-institutie. De op westerse leest geschoelde scholen werden alle door de bezetter gesloten. De studenten moesten afzien van de geprojecteerde verwachtingen; een herbezinning volgde, die hen onder druk van de oorlogservaringen vaak terugbracht naar hun culturele achtergrond. Hiernaast gebeurde nog meer; op grote schaal werden sinds oktober 1943 de Peta-eenheden gevormd. Op de hoogste leiding na bestonden deze uit *pemuda*. Deze *pemuda* werden vooral getraind in geestkracht, en waarden als discipline, zelfopoffering en meditatie werden benadrukt. Zo bestonden vele overeenkomsten tussen *pesantrèn* en Petatraining. De Peta bezat daarbij nog een nationaal bewustzijn door het besef een instrument te zijn ter verdediging van het vaderland. Aldus vormde de Peta een machtig instrument, een krachtbron die in een crisis zijn macht, op georganiseerde wijze, kon ontplooiën. De Peta telde 37.000 leden. Daarnaast bestond nog de "Heiho", toegevoegd aan het Japanse leger en onder bevel van Japanse officieren, die 25.000 man sterk was. De Islamitische "Barisan Hizbullah" telde aan het einde van de oorlog 500 recruten.

Naast deze militaire organisaties stichtte de bezetter de "Seinendan", een jeugdkorps.

"a sort of militant, politicized scout organization that could be employed for mobilizing the population behind the authorities for various tasks connected with local defense, for transmitting government propaganda to the young, and as a recruiting base for an expanding Peta."

De "Seinendan" zou meer dan een half miljoen leden hebben geteld. Daarnaast kende men nog de "Keibodan", een hulppolitiekorps, met vele jeugdige leden, dat tot op desso-niveau werd gevormd. Het korps was uiteindelijk meer dan een miljoen man sterk. Ook binnen de "Djawa Hokokai", die tot in elke dessa zijn vertakking had, werd de jeugd gemobiliseerd. De "Barisan Pelopor", als voorhoede van de "Djawa Hokokai" bedoeld, organiseerde op stedelijk niveau de jeugd in radicaal-nationalistische zin. Binnen deze organisatie

vonden *pemuda* van allerlei afkomst elkaar.

Al deze jeugdorganisaties waren produkten van de crisis in de maatschappij. Alle waren gericht op het ogenblik dat de oorlog zou eindigen, het ogenblik waarop het lot van de natie zou worden bepaald.

De Japanse bestuursstijl had ook bijgedragen tot het crisisgevoel van de *pemuda*. In plaats van het kalme, zakelijke, administratieve Nederlandse bestuur kwam het theatrale Japanse bestuur met een overvloed aan massale manifestaties en een voortdurende propagandastroom, die, in overeenstemming met het *pesantrèn*-denken, sterk de nadruk legde op geestkracht. Deze geestkracht was in 1945 in grote mate ontwikkeld en gericht op een onafhankelijk Indonesië.⁶³

De rol van de *pemuda* werd tegen het einde van de oorlog steeds belangrijker; de crisissituatie verschaftte hun steeds meer ruimte, terwijl tevens de politieke mobilisatie in de Japanse organisaties in getalsterkte toenam. Pas toen de Japanse nederlaag zich aftekende kwam het *pemuda*-verzet tegen de bezetter tot een structuur: een losse structuur waarbinnen zich discussies afspeelden over Indonesië's toekomst en de geallieerde plannen na de oorlog en waarin kritiek werd geleverd op de Japanse bezettingsmaatregelen. Alleen in Jakarta en Bandung waren deze oppositiegroepen van meer dan lokale betekenis. De groepen concentreerden zich rond *asrama* of studentenhuisen, waar de *pemuda* onder elkaar waren. Drie groepen waren van belang. De eerste was die rond de *asrama* van de medische faculteit. De leden kwamen voort uit de vooroorlogse elite en hadden dientengevolge een tamelijk pro-westerse oriëntatie. Zij waren ideologisch zeer verwant aan de sociaal-democraat Sjahrir, een van de weinige vooraanstaande vooroorlogse leiders die niet wilde samenwerken met de bezetter.

De tweede groep was die rond de "Asrama Angkatan Baru Indonesia" (Asrama van de Nieuwe Generatie van Indonesië) aan Menteng 31. Oorspronkelijk was deze *asrama* opgezet door de "Sendenbu", het Japanse propagandadepartement, maar het kreeg geleidelijk een eigen karakter. De politieke scholing die de "Sendenbu" verschaftte was van nationalistische aard. Alle bekende vooroorlogse leiders behalve Sjahrir gaven hier colleges. Tot de kernfiguren behoorden Chaerul Saleh en Sukarni. De groep was gevarieerder van samenstelling dan de *asrama* van de medische faculteit, terwijl ook het opleidingsniveau nogal verschilde. Een deel van de groep was al voor de oorlog politiek actief. Tot de groep behoorden onder andere de latere communisten Aidit en Lukman. De groep had geregeld contact met een aantal oudere *pemuda*, die als journalist werkzaam waren en uit dien hoofde belangrijke informatie konden verstrekken. Adam Malik, B.M.Diah en de broers Anwar en Harsono Tjokroaminoto behoorden tot deze randfiguren.⁶⁴

De derde *asrama*, "Asrama Indonesia Merdeka" werd in oktober 1944 opgericht door de Japanse admiraal Maeda. Naar de motieven om zijn cursisten in

anti-westerse, extreem-nationalistische zin te scholen is nogal gegist. Er werd gesteld dat de *asrama* infiltranten trainde die de communistische partij moesten splitsen. Een andere redenering ging ervan uit dat Maeda een linkse, communistische staatsgreep in Japan voorzag, die zou leiden tot een bondgenootschap met de Sovjet-Unie in een Derde Wereldoorlog tegen Engeland en de Verenigde Staten. Voor deze veronderstellingen is echter geen bewijs aan te voeren. De eenvoudigste verklaring is dat Maeda en zijn assistenten, die als marinemensen niet direct verantwoordelijk waren voor de bestuurlijke gang van zaken op Java, die bij het leger berustte, op lange termijn steun aan de Indonesische onafhankelijkheid als de meest opportune politiek zagen. Zo kon Japan sympathie opwekken, die later van nut zou kunnen zijn. Ook zouden zij oprecht menen een historische rol in de vorming van de onafhankelijke staat te spelen. De colleges verschilden naar inhoud en naar docenten niet van die van de "Asrama Angkatan Baru", met uitzondering van Sjahrir die aan Maeda's *asrama* meewerkte. De Indonesische leiding bestond uit de al oudere Subardjo en de *pemuda* Wikana. In de samenstelling valt geen duidelijke ideologische lijn te bespeuren, noch een duidelijk verschil met de *asrama* aan Menteng 31. Persoonlijke contacten tussen beide *asrama* waren veelvuldig en een aantal *pemuda* kon tot beide groepen worden gerekend.

Al deze groepen waren geen illegale verzetsgroepen, maar groepen van gelijkgezinden die zich keerden tegen de coöperatieve houding van de oude leiders en de loze Japanse beloften. Toen de Japanse nederlaag onafwendbaar leek en de Indonesische onafhankelijkheid officieel in het vooruitzicht werd gesteld, konden deze groepen geleidelijk in de openbaarheid treden. In steeds opener oppositie stelden de *pemuda* hun eisen over de onafhankelijkheidsvoorwaarden.⁶⁵

Japan kende in het algemeen ook het bestaan van deze groepen. In het midden van 1944 richtte de bezetter de "Angkatan Muda" op, een organisatie die onder scherpe Japanse controle stond. Een aantal *pemuda* leiders werd gedwongen leidersposities in de "Angkatan Muda" te aanvaarden. In Jakarta waren dit Sukarni en Chaerul Saleh. Op deze wijze konden anti-Japanse activiteiten beperkt en onder controle worden gehouden, was de achterliggende redenering. Maar in overeenstemming met de algemene tendens, waarbij de *pemuda* zich steeds zelfstandiger opstelden, werd de "Angkatan Muda" in 1945 een instrument dat zich tegen Japan keerde.⁶⁶

Een teken hiervan was het Jeugdcongres te Bandung, dat van 16 tot 18 mei 1945 werd gehouden. nadat vooral in de pers van Jakarta hierop was aangedrongen. De organisatie berustte nominaal bij de "Angkatan Muda" in Bandung, maar de hele opzet werd ontworpen door de bezetter. Uit geheel Java kwamen afgevaardigden, die gretig de kans aangrepen om ideeën uit te wisselen. Belangrijker dan de officiële redevoeringen waren de intense informele contacten die tot het aannemen van twee slotresoluties leidden. Alle Indone-

sische groepen moesten onder één leiding worden verenigd en de Indonesische onafhankelijkheid moest zo spoedig mogelijk komen. Voor deze twee doeleinden zou de "Angkatan Muda" zich geheel inzetten.

Dit congres werd gevolgd door "a series of youth conferences and discussions all over Java, led by the returning delegates in their own home areas."⁶⁷

Binnen dit kader viel waarschijnlijk ook de vergadering in Rangkasbitung, waarvoor Malaka werd uitgenodigd. Op dat ogenblik bestond echter de "Angkatan Baru", waarvan Malaka rept, nog niet. Wellicht bedoelt Malaka hier de groep rond de "Asrama Angkatan Baru", die zich voor een deel omstreeks half juni formeerde tot de "Angkatan Baru", een informele politieke groep. Tot de leiders behoorden de journalist B.M.Diah, Sukarni, Saleh, de broers Tjokroaminoto en Pandu Kartawiguna. Tussen "Angkatan Baru" en "Angkatan Muda" bestonden wrijvingen, de eerste groep stelde zich radikaler op.⁶⁸

De conferentie waarnaar Malaka werd afgevaardigd was waarschijnlijk vastgesteld ter oplossing van deze wrijvingen en het versterken van de onderlinge banden van de *pemuda* op geheel Java. Volgens Malaka werd de conferentie verboden toen hij al in Jakarta was aangekomen. Gezien de Japanse ervaringen met de jeugdconferentie in Bandung kan men zich voorstellen dat de bezetter geen behoefte had aan een herhaling hiervan, waarbij de *pemuda* ongetwijfeld met nog meer nadruk hun eisen zouden stellen. In de literatuur over deze periode wordt echter nergens verwezen naar deze verboden conferentie.⁶⁹

Malaka kon door het verbod van de conferentie niet op grote schaal contacten leggen, zoals hij zich dat had voorgesteld. Wel sprak hij in de korte tijd dat hij in Jakarta was met de broers Tjokroaminoto, Saleh, Sukarni en Diah. Hij probeerde vergeefs Pandu Kartawiguna en Wikana, die hij van naam kende, op te zoeken. Als Hussein uit Banten discussieerde hij met hen, waarbij ook Malaka's boek "Massa Actie" een onderwerp van gesprek uitmaakte.⁷⁰

Na zijn terugkeer in Bayah kreeg Malaka een andere functie in het bedrijf. Hij werd overgeplaatst naar het centrale kantoor en ging zich bezighouden met de registratie van allerlei gegevens over de *romusha*. Deze feitelijke degradatie schrijft Malaka toe aan Japanse angst voor te nauwe contacten met de *romusha* en machinaties van de lokale bestuurder.

Kort na zijn terugkeer werden alle mijnemployés opgeroepen voor een algemene vergadering. Het Japanse hoofd sprak de menigte toe en kondigde aan dat de rijstrantsoenen van de *romusha* zouden worden verlaagd en van hun gezinsleden geheel ingetrokken. Daarnaast benadrukte hij de noodzaak eensgezind te proberen de produktie zo hoog mogelijk op te voeren.

Niemand durfde hierop te reageren. Diverse *pemuda* gaven Malaka briefjes door met het verzoek hierop te reageren. Malaka schatte het risico en kwam tot de conclusie dat de sterkte van het volk in Bayah en de Japanse positie hem de gelegenheid boden zijn bezwaren in het openbaar uiteen te zetten.

Malaka nam daarop het woord.

Malaka onderschreef de noodzaak van eenheid, maar dan op basis van vrijheid en gelijkheid. Hij haakte aan bij het belang van de kolenproductie. Met een volle lading kon een locomotief zijn gehele weg afleggen, maar, vroeg hij de zaal, hoever komt hij met een halve lading? En dan, hoe lang kan een arbeider werken op een rantsoen van een halve liter rijst? De zaal kwam in beweging en antwoordde dat die hoeveelheid voldoende was voor de gehele werkdag. Maar, hoe lang kan hij werken met tweehonderd gram, als zijn vrouw en kinderen niets krijgen? Hij zal hen die rijst geven opdat ze niet verhongeren. Hoever komt dan de arbeider? De zaal antwoordde dat hij niets meer zou kunnen. Malaka reageerde dat hij nog wel wat kon, en wel naar Karet, de begraafplaats van Bayah, gaan. Malaka besloot met te zeggen dat voor het dagloon van veertig cent slechts een banaan kon worden gekocht. De zaal was toen volop in beweging, de Japanse bewakers voelden zich onbehaaglijk en keken angstig.

Zijn rede had tot gevolg dat de ontstane onrust als gerucht zelfs tot Jakarta doordrong. Er zouden ongeregelheden zijn geweest; *romusha* waren gevlucht en hadden gestaakt in Gunung Madur.

Door zijn rede had Malaka in versterkte mate de aandacht van de Kempeitai getrokken. Zelfs in Jakarta lagen allerlei bijzonderheden over hem vastgelegd in een dossier. De Kempeitai in Bayah had weinig goede bedoelingen met hem. Zonder dat Malaka het wist hielden twee *pemuda* de Japanse politie en Malaka in het oog om zijn welzijn te beschermen.

Ook vragen naar de werkelijke identiteit van Hussein werden meermalen gesteld. Een hoge Japanse inlichtingenofficier kwam naar Bayah om Malaka's arbeidsdossier te bestuderen. Vrienden raadden hem te vluchten.

De volgende dag werd Malaka bij de Japanse directeur geroepen. Deze vertelde hem dat Malaka's rede hem had herinnerd aan een tijdens een bezoek aan Duitsland bijgewoonde politieke vergadering waar een communist een hele zaal had opgezweept. Malaka ging op de hierin besloten suggestie niet in, maar herhaalde dat het volk ontevreden was over niet- vervulde beloften en voedseltekorten. Hij drong aan op ruilhandel met Cibaliung waar voldoende rijst was, terwijl Bayah een overschot aan groente had. Het transportprobleem zou moeten worden opgelost op de traditionele wijze, per ossekar. Malaka verweet de Japanse directeur dat hij te weinig activiteit ontplooidde en slechts achter zijn bureau zat. In die laatste dagen van het Japanse bestuur, merkt Malaka op, hadden de Japanners angst voor de Indonesiërs. Hiervan maakte hij gebruik door toestemming te vragen, op kosten van het bedrijf, een jeugdconferentie in Jakarta bij te wonen, waar ook Sukarno zou spreken. Malaka werd afgevaardigd namens het gehele mijnpersoneel en kreeg een brief voor Sukarno en Hatta mee. Het was begin augustus.⁷¹

Inmiddels waren na Malaka's bezoek aan Jakarta in juni 1945 de *pemuda*

steeds meer op de voorgrond getreden. Op de zitting van de Centrale Advies Raad van 19 tot 21 juni werd aandrang uitgeoefend om de jeugd meer bestuursfuncties te geven, hun militaire training uit te breiden en hen op te nemen in de leiding van de "Gerakan Rakjat Baru" (G.R.B. - Nieuwe Volksbeweging). Deze in juli op te richten organisatie zou alle bestaande organisaties in één verband brengen. In het voorbereidingscomité kregen de *pemuda*, voor het eerst, een aanzienlijke vertegenwoordiging, vooral uit "Angkatan Baru"-kring. De *pemuda* besloten in een vooroverleg op 6 juli een krachtiger en nationalistischer houding van de oudere leiders te eisen. Op de eerste zitting vroegen de *pemuda* een ondubbelzinnige verwijzing naar een toekomstige Indonesische Republiek op te nemen in de statuten. Dit was voor Japan onaanvaardbaar; een met grote meerderheid aangenomen compromisformule werd scherp aangevallen door Malik, Saleh en Diah. Zij zeiden hun vertrouwen in de G.R.B. op en verlieten de vergadering. De oudere leiders werden gewaarschuwd dat zij op verzet van de *pemuda* konden rekenen als zij hun voorzichtige politiek zouden voortzetten. De *pemuda* waren bitter gestemd, de kloof tussen hen en de oude leiders bleek diep en breed te zijn.⁷²

Inmiddels had de "Commissie van onderzoek naar de voorbereidingen tot het verlenen van onafhankelijkheid" tweemaal vergaderd, van 28 mei tot 1 juni en van 10 tot 17 juli. Binnen de commissie werd overeenstemming bereikt over de politieke en economische grondslagen van de onafhankelijke staat. Sukarno wist door zijn formulering van de "Pantja Sila" als richtsnoer voor de toekomstige staat vele geschillen tussen de machtsgroepen op te lossen. Ook over de positie van de godsdienst in een onafhankelijk Indonesië werd een akkoord bereikt. Dit alles tot verbazing van de Japanners, die verwacht hadden dat onderlinge Indonesische geschillen de eis tot verlenen van onafhankelijkheid zouden vertragen.⁷³

Op 21 juli kreeg de Japanse legerbevelhebber in Jakarta het bericht dat Indonesië onafhankelijk moest worden. Het initiatief moest daarbij in handen van de Indonesiërs liggen, Japan mocht slechts achter de schermen zijn invloed hierop uitoefenen. Op 29 juli kreeg veldmaarschalk Terauchi, de commandant van de zuidelijke legers in Saigon, de opdracht zo spoedig mogelijk alle voorbereidingen tot het verlenen van de onafhankelijkheid af te ronden. Officiële bekendmakingen moesten echter wachten op de oorlogsverklaring van de Sovjet-Unie aan Japan. Een spoedconferentie in Singapore op 30 juli werd gewijd aan de regeling van de laatste details.⁷⁴

Voor het verhaal van Malaka's leven tijdens de Japanse bezetting is men, zoals al is opgemerkt, vrijwel geheel afhankelijk van wat Malaka daar zelf over heeft geschreven.⁷⁵ Indonesische auteurs volgen deze weergave dan ook meestal, al dan niet vergezeld van de nodige onnauwkeurigheden.⁷⁶

Andere bronnen over de periode veronderstellen een contact tussen Japan en Tan Malaka. Kahin, die geen gebruik kon maken van Malaka's autobiografie,

veronderstelt dat Malaka in 1944 terugkeerde naar Indonesië.⁷⁷ Op grond van een aantal aanwijzingen en een aantal gegevens uit Malaka's leven voor de oorlog acht Kahin een contact tussen Malaka en de groep rond Maeda zeer waarschijnlijk. Deze gegevens, Malaka's verblijf in Japan, de publikatie van twee boeken aldaar en Malaka's terugkeer in 1944 met instemming van de bezetter, zijn echter deels onjuist, deels zeer dubieus. Dan blijft het feit dat de colleges op Maeda's *asrama* dezelfde anti-westerse Pan-Aziatische inslag hadden als Malaka's politiek program. Kahin meent dat Maeda's doel was de communistische beweging te splitsen. Malaka's onafhankelijk-communistische aanhangers zouden bereid zijn Japan steun te verlenen bij een geallieerde invasie. Deze steun kon Japan niet verwachten van de Stalinistische P.K.I., die zich aan de zijde van de geallieerden zou scharen.

Als aanwijzing geldt volgens Kahin dat

"a respected Indonesian newspaper editor swears that he saw him (Malaka) late in 1944 in the vicinity of this mine (Bayah) in the company of high-ranking Japanese naval officers."⁷⁸

Subardjo zou verder reeds begin 1945 met Malaka in contact zijn gekomen.⁷⁹ Volgens Maeda's naaste medewerker Nishijima informeerde Subardjo hem over Malaka's aanwezigheid en bracht hij zelf een bezoek aan Bayah om Malaka te ontmoeten.⁸⁰

Malaka zag, naar zijn zeggen, Subardjo voor het eerst weer op 25 augustus 1945⁸¹, terwijl Subardjo eveneens met klem elk contact voor die datum ontkent.⁸²

Indien dit contact bestond, rijst, bij het volgen van Malaka's weergave van de gebeurtenissen, de vraag, waarom Malaka bij zijn eerste bezoek aan Jakarta faalde bij het leggen van de noodzakelijke contacten. En waarom herhaalde dit zich in augustus 1945, toen Malaka, die zeer gaarne invloed had willen uitoefenen op de gang van zaken rond de onafhankelijkheidsverklaring, hiertoe door loutere onbekendheid met namen en adressen, niet in staat was?

Het kan hier een incidenteel contact betroffen hebben, dat niet leidde tot verdere samenwerking. Als men aanneemt dat de Japanse marine oprecht sympathiseerde met het onafhankelijkheidsstreven, behoefde dit ook niet te leiden tot zijn aanhouding of andere onaangename gevolgen. Marine en leger stonden in dit opzicht geheel los van elkaar.

Indien er een contact was en Malaka samenwerking afwees is dit in overeenstemming met de volgende zinsnede van Kahin:

"Most relatively objective Indonesian leaders, even those bitterly opposed to Tan Malaka, are convinced that he would never have lent himself to a role where Indonesia's national interests would have been subordinated to those of any other nation, including Japan or Russia. To gain his co-operation they believe Mayeda and his staff would have had to convince Tan Malaka absolutely of the genuineness of their interest in Indonesian independence. It is this that leads a number of Indonesian leaders to speculate as to the possibility of an ideological affinity between him and these Japanese naval officers."⁸³

Andere bronnen geven een beeld dat minder nuances vertoont wat betreft Malaka's samenwerking met Japan en zijn ongeloofwaardig. Brackman acht het werk in Bayah voor een persoonlijkheid van Malaka's kaliber en rusteloosheid een onwaarschijnlijke zaak. Men kan hier tegen inbrengen dat in feite dan al Malaka's activiteiten sinds 1927 nauwelijks in overeenstemming waren met zijn persoonlijkheid. Volgens Indonesische bronnen, die Brackman niet nader aanduidt, werkte Malaka voor Maeda. Hij sprak geregeld voor de radio vanuit Banten als de "Voice of Radio Tokyo". Daarnaast verloor hij het Indonesische belang niet uit het oog. Hij zette een eigen ondergrondse organisatie op, waarvan *pemuda* als Malik, Sukarni en Saleh naast ouderen als Subardjo en Iwa Kusumasumantri deel uitmaakten.⁸⁴

Ook Alimin draagt zulke geruchten aan. Direct na de bezetting liep Malaka over naar Japan en stemde hij zijn propaganda geheel af op het "Asia Timur Raja" (Groot Oost-Azië) van Japan. Alimin verwees als bron naar een artikel in een ongenoemd blad uit Singapore.⁸⁵

Gedurende de bezetting gingen vele malen geruchten dat Tan Malaka hier of daar was. Deze geruchten ontstonden spontaan, maar schenen ook bewust verspreid te worden door Japanse autoriteiten. Kort na de inval ging het gerucht dat Malaka als Japanse autoriteit met een Japans vliegtuig was geland. Malaka werd, zoals al eerder vermeld, in 1942 zelf hiermee geconfronteerd.⁸⁶

Het doel van de bezetter bij het verspreiden van deze geruchten is niet duidelijk. Wilde men met de valse Tan Malaka communisten signaleren en arresteren? Of wilde men een indruk krijgen van de sterkte van een eventuele anti-geallieerde communistische beweging onder leiding van Tan Malaka? Deze laatste verklaring gaat waarschijnlijk te ver.⁸⁷ Volgens Tamim werden honderden het slachtoffer van deze valse Malaka's, die het volk verwarden en provoceeden.⁸⁸ Medio 1944 werd in Cirebon uitgebreid jacht gemaakt op een kennelijk valse Malaka, die als Chinees het land zou zijn binnengekomen.⁸⁹

Het lijkt zeer waarschijnlijk dat Malaka over de jaren 1942-1945 in zijn autobiografie in grote lijnen een juist beeld heeft geschetst. De geloofwaardigheid van zijn aanval in zijn autobiografie op Sukarno en Hatta zou ernstig geschaad zijn, als er van de vele, kort na 1945 controleerbare, gegevens van zijn leven in deze periode, die hij in zijn boek verschaft, een aantal onjuist zou blijken te zijn. Het feit, dat hij die vele gegevens vermeldde in een voor ruime verspreiding enkele jaren na 1945 te verschijnen, en verschenen, boek, versterkt de geloofwaardigheid van zijn verhaal. Malaka blijkt er geen behoefte aan te hebben geheimzinnig te doen over zijn "oorlogsdaden".

Het is te betreuren dat deze gegevens nu vrijwel niet meer te controleren zijn. De geografische details van zijn woonplaatsen (Rawajati en Bayah) en hun omgeving zijn in overeenstemming met gedetailleerde landkaarten.

Het lijkt wel waarschijnlijk dat Malaka zijn daden in Bayah wel eens accentueerde. Vooral ten aanzien van zijn optreden tijdens het bezoek van Sukarno en Hatta en zijn anti-Japanse rede vlak voor het einde van de oorlog, zou dit het geval kunnen zijn. De rol van zijn boek als politiek strijdmiddel tegen Sukarno en Hatta komt hier duidelijk naar voren. In dit opzicht was het verzwijgen van een contact met de groep-Maeda, iets dat niet onwaarschijnlijk lijkt, natuurlijk ook een noodzaak. Maar uit Malaka's verhaal blijkt ook dat hij oprecht begaan was met het lot van de *romusha*. Dit moest hem ook weerhouden van samenwerking met de Japanse bezetter, wiens uitbuitingspolitiek tot schrijnende situaties als in Bayah leidde.

Hierop kan men nog een aanvulling maken. Volgens Malaka begeleidde hij slechts éénmaal een *romusha*-transport. Yamin schrijft echter dat Malaka geheel Java bezocht met zijn *romusha*. Hij leerde op die wijze het proletariaat kennen en de "stand van de thermometer van de revolutie". Zijn teleurstelling hierover werd geleidelijk veranderd in hoop en werd tenslotte geestdrift. Hij bezocht Banten, Klaten, Indramayu, Singaparna, Pontianak en Blitar. De geheime politie zat hem geregeld op de hielen, maar hij ontsnapte telkens. Een verklikker, die hem wilde aangeven, praatte hij met succes om tot zijn aanhanger, aldus het bloemrijke verhaal van Yamin.⁹⁰

Een na-oorlogs legerbericht vermeldde dat Malaka via Jakarta infiltreerde in de *romusha*-transporten van en naar Java. Hierin stond verder dat hij na enige tijd onderdook in Kwitang, waar hij samen met de Sumatraan Abdul Muluk een aantal Trotskistische cellen vestigde.⁹¹ Veel waarheidsgehalte moet men aan deze berichten niet toekennen.

Met Yamins mededelingen als mogelijke toevoeging aan Malaka's verhaal is het verslag over de eerste drie jaren na Malaka's terugkeer naar zijn moederland afgerond. Zijn identiteit moest hij echter blijven verzwijgen en de politie zocht nog steeds naar hem. In dat opzicht was er ten opzichte van de vorige twintig jaar niet veel veranderd. Maar het perspectief leek gunstig toen hij begin augustus naar Jakarta vertrok. Hij had drie jaar lang de gelegenheid gehad om te studeren, te praten, te denken en te schrijven over de onafhankelijkheid van Indonesië, waarover hij al twintig jaar eerder zijn eerste gedachten formuleerde. Nu kon hij zelf onder zijn eigen naam, die een legendarische klank had, pogen zijn stempel te zetten op het Indonesië na de Japanse capitulatie.

Malaka kon dan ook terecht schrijven:

"Aldus ging ik tenslotte in begin augustus 'Naar de "Republiek-Indonesia"', niet meer met de pen op papier, in het buitenland, zoals meer dan twintig jaar geleden maar met mijn beide benen op eigen Indonesische grond."⁹²

1. Pendjara II, p.106-11; Madilog, p.16.
2. Pendjara II, p.112; Madilog, p.17. Volgens Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, II, p.1 vertrok Malaka twee maal, eind mei en begin juni met een zeilprauw naar Sumatra. Door de weersomstandigheden was hij tot terugkeer gedwongen. Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88 en Kematian Tan Malaka, p.22 vermelden hetzelfde in beknoptere vorm. Uit Malaka's geschriften valt niet af te leiden dat hij per boot op weg ging. Yamin, Tan Malacca, p.21 vermeldt slechts dat de eerste oversteekpoging mislukte.
3. Pendjara II, p.116-20. Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, II, p.1-2; Tamim, Kematian Tan Malaka, p.22 (Malaka zou begeleid worden door negen leerlingen); Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88.
4. Pendjara II, p.120-32. Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88; Tamim, Kematian Tan Malaka, p.22 en Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, II, p.1-2. In de laatste bron vermeldt Tamim de volgende reisroute: Medan, Sibolga, Sidempuan, Bukittinggi, Padang, Solok, Sawahlunto, Tanjungpalu, Sijunjung, Jambi, Pageralam, Lahat, Palembang, Tanjungkarang/Telukbetung, oversteek naar Merak, trein naar Jakarta. Tan Malaka dateert zijn aankomst op Java op 7 juli en in Jakarta op 11 juli. Madilog, p.9.
5. Pendjara II, p.133-41. Hierover ook enkele regels in Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88; Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, I, p.39 en II, p.2. De gegevens die Malaka verschaft over zijn woonplaats zijn in overeenstemming met de gegevens op gedetailleerde kaarten.
6. Madilog, p.11.
7. Madilog, p.13.
8. Madilog, p.19.
9. Madilog, p.20.
10. Madilog, p.17.
11. Madilog, p.13-9.
12. Madilog, p.22.
13. Madilog, p.19-20.
14. Madilog, p.23.
15. Madilog, p.25-6.
16. Madilog, p.27-35.
17. Madilog, p.36-45.
18. Madilog, p.46-72. De aanval op Gandhi op p.66-7.
19. Madilog, p.73-99. Over wetenschap in Hindoestan en China, p.82-4.
20. Madilog, p.100-52. Over de overgang van de Javaan tot landbouwer, p.121-3, over Djojobojo, p.131-2, over kunst, p.133-7.
21. Madilog, p.153-205.
22. Madilog, p.206-7.
23. Madilog, p.207-51.
24. Madilog, p.251-9.
25. Madilog, p.260-76.
26. Madilog, p.276-7.
27. Madilog, p.278-87.
28. Madilog, p.287-99.
29. Madilog, p.299-313.
30. Madilog, p.313-23.
31. Madilog, p.323-42.
32. Madilog, p.323-8, 342-51.
33. Tan Malaka, Islam dalam tindjauan Madilog (Islam gezien door het Madilog-denken), Jakarta, z.j. (1949?).
34. Islam dalam tindjauan Madilog, p.3-5.
35. Madilog, p.351-7.
36. Madilog, p.357-70.
37. Madilog, p.370-88.
38. Madilog, p.389-410, opgenomen als bijlage
39. R. Mrázek, "Tan Malaka: A Political Personality's Structure of Experience", Indonesia, nr.14 (October 1972), p.1-48 analyseert Malaka's denken, vooral op basis van Madilog, op zeer interessante en verhelderende wijze. Mijn beschouwing is grotendeels hieraan ontleend. In een aantal opzichten accentueert Mrázek naar mijn mening bepaalde verbanden tussen Malaka en zijn Minangkabause afkomst te sterk. Tevens neemt hij mijns inziens ten onrechte

- aan dat Malaka zich vrijwel altijd van die verbanden bewust was.
40. Mrázek, Tan Malaka, p.18-9.
 41. Mrázek, Tan Malaka, p.19-20.
 42. Mrázek, Tan Malaka, p.20-1.
 43. Mrázek, Tan Malaka, p.21-3.
 44. Mrázek, Tan Malaka, p.23-8.
 45. Mrázek, Tan Malaka, p.28-32.
 46. Mrázek, Tan Malaka, p.33.
 47. Mrázek, Tan Malaka, p.27.
 48. Madilog, p.7. Dit boek wordt ook genoemd in Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, I, p.39 onder de titel "Aslia Bergaboeng". De verschijning van dit boek wordt aangekondigd in Tan Malaka, PARI - Partai Repoebliek Indonesia, Bukittinggi, z.j. (1946), p.7, 49. In Pendjara I, p.3 schrijft Malaka dat hij in 1947 dit boek wilde voltooiën. De toen gevangen Malaka kon echter niet de hand leggen op zijn manuscript en beschikte niet over een aantal statistische gegevens op economisch en ander gebied. Zijn plannen moest hij daarom laten varen.
 49. M.A. Aziz, Japan's Colonialism and Indonesia, The Hague, 1955, p.119-20; W.H. Elsbree, Japan's Role in Southeast-Asian Nationalist Movements 1940-1945, Cambridge (U.S.A.), 1953, p.22-3.
 50. H.J. Benda, The Crescent and the Rising Sun, The Hague-Bandung, 1958, p.110, 115-8.
 51. Over de Drie-A-Beweging: Benda, The Crescent, p.112; Elsbree, Japan's Role, p.79; Kahin, Nationalism and Revolution, p.103; Aziz, Japan's Colonialism, p.209.
 52. Pendjara II, p.141-3. Men moet wel in het oog houden dat, toen Malaka zijn autobiografie schreef, hij door toedoen van Sukarno in de gevangenis zat. Zijn negatieve kwalificaties van Sukarno en Hatta hier en verder in zijn boek zijn hierdoor zeker gekleurd.
 53. B. Dahm, Soekarno, p.215-7, 223-4; Kahin, Nationalism and Revolution, p.106; Aziz, Japan's Colonialism, p.214-5.
 54. Pendjara II, p.143-5.
 55. Pendjara II, p.145-50.
 56. Pendjara II, p.150-60.
 57. Dahm, Soekarno, p.232, 238-40, 246-8, 255-6, 258-9; Benda, The Crescent, p.139-41, 161 e.v., 185-7; Aziz, Japan's Colonialism, p.226-7, 245-6; Elsbree, Japan's Role, p.49-52, 93-4; Anderson, Some Aspects, p.16-7.
 58. Pendjara II, p.160-5.
 59. Ik heb "Asia Raya" nagekeken van januari 1944 tot augustus 1945. Ik ben ook verder geen verwijzingen in andere artikelen, in welke zin dan ook, naar Bayah tegengekomen. Hierbij dient wel te worden aangetekend dat het twee pagina's tellende blad de "regio" vrijwel geheel verwaarloosde.
 60. Pendjara II, p.165-76; Pendjara III, p.45.
 61. Pendjara II, p.176-7.
 62. Anderson, Java, p.1-10.
 63. Anderson, Java, p.10-34.
 64. Anderson, Java, p.38-43.
 65. Anderson, Java, p.44-9. Over Maeda's motieven: Kahin, Nationalism and Revolution, p.115-8.
 66. Kahin, Nationalism and Revolution, p.114-5.
 67. Anderson, Java, p.50-3. Uit Jakarta kwamen o.a. Sukarni, Chaerul Saleh en Aidit.
 68. Anderson, Java, p.55-6. Pendjara III, p.45 stelde de oprichting van Angkatan Baru op 15 juni 1945.
 69. Anderson, Some Aspects, p.56 haalt hierover als enige bron Malaka's autobiografie aan.
 70. Pendjara II, p.177; Pendjara III, p.45-6; Madilog, p.8. Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88-9 meldt dat Malaka Malik, Sukarni en Pandu Kartawiguna ontmoette. Dit lijkt dus een onjuiste mededeling. Sukarni, Malik, Pandu Kartawiguna en Maruto Nitimihardjo behoorden toen al tot de Pari-aanhangers. Malaka zou hun zeker zijn ware naam hebben meegedeeld, als hij dat had geweten, aldus Tamim.
 71. Pendjara II, p.177-83; Pendjara III, p.46.

72. Anderson, Java, p.53-4, 56-60.
73. Anderson, Some Aspects, p.16, 27, 30-1; Kahin, Nationalism and Revolution, p.121-7; Dahm, Soekarno, p.265-6.
74. Anderson, Java, p.61-2.
75. Naast de al aangehaalde bronnen (voornamelijk Pendjara II) schreef Malaka beknopt over zijn oorlogsjaren in Pendjara I, p.85; Madilog, p.7-8 en PARI, p.8. In deze laatste brochure zegt hij dat hij op een Japans bedrijf werkte, maar nooit de Japanse imperialistische politiek steunde. Integendeel, enkele malen kwam hij met groot persoonlijk gevaar op voor de onafhankelijkheid van Indonesië.
76. Tamim, Sedjarah P.K.I., p.88-9; Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, II, p.2-3; Yamin, Tan Malacca, p.22-3.
77. Kahin, Nationalism and Revolution, p.118. J.M. van der Kroef, The Communist Party of Indonesia, Vancouver, 1965, p.27 schrijft dat Malaka met Japanse toestemming terugkeerde.
78. Kahin, Nationalism and Revolution, p.118-9. Anderson, Java, p.277 vermeldt hetzelfde en haalt als bron hiervoor aan een interview met Suharto op 4-9-1963.
79. Kahin, Nationalism and Revolution, p.119.
80. Anderson, Java, p.276-7. Deze informatie gaf Nishijima in een interview op Cornell University, 26-9-1958.
81. Pendjara III, p.51.
82. Anderson, Java, p.277, informatie uit een interview met Subardjo, 29-1-1962. Subardjo, Lahirnja Republik Indonesia, p.38-42 schrijft o.a. dat Japan Malaka nooit vrij zou hebben laten lopen.
83. Kahin, Nationalism and Revolution, p.119. Een opmerking uit een onder-vragingsrapport (naam weggelaten) op 12-12-1947 in Nefis IV file nr. B 121/120 dd. 5-1-1948 in ARA-PG, inv.nr.620 luidt, dat Malaka enerzijds werd gezocht en anderzijds werd beschermd door de Japanse marine via Subardjo. Deze opmerking past in het algemene kader van de aanwijzingen die Kahin en Anderson noemen. Over contacten Malaka-Maeda ook Mintz, Mohammed, Marx and Marhaen, p.77.
84. Brackman, Indonesian Communism, p.39.
85. Interview Alimin, A-4-5, 7-8.
86. PARI, p.8 vermeldt dat dit bericht vier maal werd verspreid.
87. Anderson, Some Aspects, p.103.
88. Tamim, Sedjarah P.K.I., p.89; Arif Lubis, Imperialisme dan Pergerakan di Indonesia (Imperialisme en politieke ontwikkeling in Indonesië), z.p., z.j. (1946), p.81.
89. Rapport inzake communistische beweging te Cheribon, Recomba voor West-Java afd. Politie, 8-4-1948 in ARA-PG inv.nr.779.
90. Yamin, Tan Malacca, p.22-3.
91. Staf "A"-divisie, Kantoor Inlichtingen, nr.444/1/03/315/Geh., Surabaya, 3-2-1949 in HKGS, inv.nr.GG 54, stuk nr.3431.
92. Pendjara II, p.183.